

OVDJE SAM

VIDLJIVA & PONOSNA!

ISTRAŽIVANJE O SOCIOEKONOMSKOM POLOŽAJU
ŽENA S INVALIDITETOM U BIH

Naziv publikacije: ISTRAŽIVANJE O SOCIOEKONOMSKOM
POLOŽAJU ŽENA S INVALIDITETOM U BOSNI I
HERCEGOVINI

Autorica: Uma Isić

Ova publikacija je nastala u okviru projekta „Ovdje sam vidljiva i ponosna“ kojeg finansira Švedska agencija za međunarodnu razvojnu saradnju Sida koju predstavlja ambasada Švedske u Bosni i Hercegovini, u okviru MyRight programa u BiH.

Mišljenja izražena u ovoj publikaciji ne odražavaju neophodno i stavove donatora.

Odgovornost za sadržaj snosi isključivo autor teksta.

Sarajevo, decembar 2021.

Sadržaj

Uvod	4
1. Metodologija istraživanja.....	5
2. Međunarodni i domaći pravni okvir	7
3. Rezultati istraživanja	11
a) Demografske i socioekonomske karakteristike žena s invaliditetom.....	11
b) Porodična interakcija i uključenost u društvenu zajednicu	26
c) Iskustvo žena s invaliditetom u organizacijama osoba s invaliditetom	28
d) Razlozi neuključivanja u organizacije osoba s invaliditetom	30
e) Motivirajući faktori za učešće u organizacijama osoba s invaliditetom	34
f) Nasilje nad ženama s invaliditetom	36
Zaključci i preporuke	37
PRILOG 1:	42
U P I T N I K.....	42

Projekt "Ovdje sam - vidljiva i ponosna" (14104) se realizuje u okviru MyRight programa zajedničkih aktivnosti u Bosni i Hercegovinu, a finansira ga Švedska agencija za međunarodnu razvojnu saradnju (SIDA), koju predstavlja Ambasada Švedske u Bosni i Hercegovini.

Projekat traje tri godine i uključuje koalicije organizacije osoba s invaliditetom (Koalicija organizacija osoba s invaliditetom grada Bijeljine KOLOSI; Koalicija organizacija osoba s invaliditetom regije Doboj; Koalicija organizacija osoba s invaliditetom Hercegovačko-neretvanskog kantona/županije "Zajedno smo jači"; Koordinacioni odbor udruženja osoba s invaliditetom Kantona Sarajevo; Koalicija organizacija osoba s invaliditetom Tuzlanskog kantona), odnosno 50 organizacija osoba s invaliditetom iz pet koalicija, koje provode zajedničke aktivnosti, dok MyRight ima odgovornost da vodi, koordinira i osigura kvalitetnu implementaciju projekta.

Opći cilj projekta je povećati implementaciju prava žena i djevojaka s invaliditetom u Bosni i Hercegovini.

Projekt se fokusira na veće uključivanje žena s invaliditetom kroz njihovo aktivno učešće u organizacijama osoba s invaliditetom (OOSI).

Koalicije OOSI (KOOSI) su uključenjem šireg članstva mapirale i provele istraživanje o ženama s invaliditetom koje nisu aktivne članice ili nisu uopće članice OOSI, ali žive na području rada koji pokriva koalicija kako bi se osnažile i ohrabrile da budu aktivnije u radu udruženja osoba s invaliditetom i koalicija.

Uključenjem u projekt, žene i djevojke s invaliditetom će dobiti priliku da povećaju svoja znanja i vještine kroz aktivno učešće u programu mentorstva i različitim obukama koje će ih osposobiti da budu aktivnije i zainteresiranije za proaktivan rad na poboljšanju svog i položaja drugih žena s invaliditetom.

1. Metodologija istraživanja

Predmet istraživanja je socioekonomski položaj žena s invaliditetom i prepoznavanje ličnih, institucionalnih i/ili kulturološki razloga i prepreka koje su uzrok pasivnosti žena s invaliditetom u vezi s učešćem u organizacijama osoba s invaliditetom odnosno u društvenoj zajednici.

Ciljevi istraživanja su:

- Prikupiti podatke o socioekonomskoj situaciji žena s invaliditetom, trenutnoj porodičnoj interakciji i uključenosti u društvenu zajednicu. trenutnom iskustvo u organizacijama osoba s invaliditetom, razlozima neuključivanja u organizacije osoba s invaliditetom i motivaciji za učešće u organizacijama osoba s invaliditetom.
- Procijeniti povezanost socioekonomske situacije sa pasivnosti žena s invaliditetom u vezi s učešćem u organizacijama osoba s invaliditetom odnosno u društvenoj zajednici.
- Procijeniti stepen razvijenosti porodične i socijalne interakcije žena s invaliditetom, kao važnog preduslova za uključenost u društvenu zajednicu.
- Procijeniti vrstu iskustva i stepen zadovoljstva žena s invaliditetom u organizacijama osoba s invaliditetom, kao motivirajućeg faktora za aktivnije učešće u projektu.
- Utvrditi razloge neuključivanja žena s invaliditetom u organizacije s invaliditetom, kao i preporuke za ublažavanje ili otklanjanje razloga pasivnosti.
- Utvrditi koji su motivirajući faktori žene s invaliditetom prepoznale, kako bi se izvršila selekcija žena s invaliditetom koje će učestvovati u mentorskom programu i daljim aktivnostima u projektu.

Uzorak i metode istraživanja i obrade podataka

Delegirani predstavnici pet koalicija organizacija osoba s invaliditetom, učesnica projekta "Ovdje sam - vidljiva i ponosna", su od jula do novembra 2021. godine intervjuisali ukupno 103 žene s invaliditetom različitih vrsta oštećenja na području svog djelovanja, posjećujući ih u njihovom domaćinstvu ili sastajući se sa njima na dogovorenom mjestu (u prostorijama udruženja, mjesne zajednice, itd).

Nadalje, intervjuisanje su vršile osobe iz organizacija osoba s invaliditetom koje su članice koalicije, a koje su prije istraživanja učestvovala u jednodnevnoj obuci o načinu vršenja intervjua (razgovora), korištenja upitnika i prikupljanju podataka. Tokom obuke ispitivači su upoznati sa vrijednostima projekta i tehnikama intervjuisanja, kako bi mogli efikasno uspostaviti kontakt sa ispitanicima, prikupiti potrebne podatke i motivisati ispitanice za aktivno učešće u projektu.

Proces intervjuisanja je vrlo senzitiv i složen zadatak, pa je bio i veliki izazov sa ispitivače, koji su iskoristili svoje znanje i vještine da na njega uspješno odgovore.

Istraživanje je vršeno na osnovu upitnika za polustrukturirani intervju (razgovor) sa ženama i djevojkama s invaliditetom, koji je sastavni dio ovog izvještaja. Za ispitivače je izrađen i Vodič za vođenje intervju (razgovora).

Inicijalni kontakt s većinom žena s invaliditetom obavili su koordinatori koalicija osoba s invaliditetom telefonskim putem, kada je i utvrđeno vrijeme i mjesto održavanja intervju

Nakon kratkog upoznavanja s ispitanicama istraživanja, objašnjeni su im ciljevi i način provođenja projekta, svrha intervju i način na koji će biti vođen intervju. Ispitanicama je zagarantovana anonimnost i povjerljivost podataka. Također, ispitanice su upoznate da u svakom trenu mogu odustati od daljnjeg razgovora, što se i desilo u dva slučaja, kao i da imaju pravo ne odgovarati na pitanja ukoliko to ne žele. Tokom intervju, na osnovu pristanka ispitanica, vođene su zabilješke.

Intervjuisanjem žena s invaliditetom prikupljeni su osnovni kvantitativni i kvalitativni podaci o socioekonomskoj situaciji žena s invaliditetom, iskustvima i uzrocima njihove pasivnosti u vezi s učešćem u organizacijama osoba s invaliditetom odnosno u društvenoj zajednici. Pored ciljanih podataka, prikupljeni su i dodatni podaci i dokazi o položaju žena s invaliditetom, što je dodatna vrijednost ovog istraživanja.

Prikupljeni podaci su analizirani i predstavljeni u rezultatima, zaključcima i preporukama istraživanja.

Ovaj izvještaj može pomoći organizacijama osoba s invaliditetom da usklade i prilagode svoje aktivnosti i pravne akte kako bi se unaprijedilo i povećalo učešće žena s invaliditetom u njihovom budućem radu, kao i koristiti za zagovaranje za poboljšanje stanja ljudskih prava žena/osoba s invaliditetom na području djelovanja, te biti od pomoći i mentoricama koje budu naknadno radile na osnaživanju žena s invaliditetom. Nadalje, izvještaj nudi informacije koje će zahtijevati buduće djelovanje svih aktera društva, a kako bi se popravio i unaprijedio položaj žena i djevojaka s invaliditetom u Bosni i Hercegovini.

Izvještaj se može koristiti i kao doprinos za izradu alternativnih izvještaja za praćenje primjene različitih međunarodnih instrumenata za zaštitu ljudskih prava kao što su Konvencija o pravima osoba s invaliditetom, Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena, Konvencija o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Univerzalni periodični izvještaj itd.

2. Međunarodni i domaći pravni okvir

Postoje mnogobrojni međunarodni pravni dokumenti koji se bave ljudskim pravima, zabranom diskriminacije, uključivanjem osoba s invaliditetom u organizacije osoba s invaliditetom i društvenu zajednicu koje su donijele međunarodna tijela kao što su Ujedinjene nacije i Vijeće Evrope, a ratifikovala ih je Bosna i Hercegovina i sastavni su dio Ustava Bosne i Hercegovine i njegovog Aneksa I. Također, postoje i domaći propisi, kojim se štite ljudska prava, zabranjuje diskriminacija, definiše pravo uključivanja osoba s invaliditetom u organizacije osoba s invaliditetom i društvenu zajednicu. Pošto cilj ovog istraživanja nije bio pregled postojećeg međunarodnog i domaćeg pravnog okvira, ovdje ćemo se dotaći samo onih koje spominju prava žena s invaliditetom odnosno rodnu ravnopravnost i zabranu diskriminacije osoba s invaliditetom kao važnim pravnim dokumentima domaćeg pravnog sistema.

U izvještaju su korišteni dijelovi „Analize stanja rodno zasnovanog nasilja prema osobama s invaliditetom u BiH (Tanja Mandić Đokić, Tatjana Žarković, Olga Stojković, Vera Bošković), Banja Luka, 2019.)

Izvor:

http://www.myright.ba/uimages/U4277EB7_Analiza20rodno20zasnovanog20nasilja20prema20prema20osobama20sa20invaliditetom20u20BiH.pdf

Konvencija o pravima osoba s invaliditetom (CRPD, 2006)

Bosna i Hercegovina je Konvenciju ratifikovala 2010. godine. U Konvenciji se koriste termini žene, muškarci i djeca s invaliditetom, čime je izražen jasan stav o potrebi uvažavanja njihovih razlika.

Svrha Konvencije o pravima osoba s invaliditetom UN-a sadržana je u članu 1. koji je definira kao „unapređivanje, zaštitu i osiguranje punog i ravnopravnog uživanja ljudskih prava i temeljnih sloboda osoba s invaliditetom i unapređenje njihovog urođenog dostojanstva”. Tematska područja Konvencije ogledaju se u općim načelima, kao što su: nediskriminacija, učešće i uključivanje u društvo, poštovanje razlika, jednake mogućnosti, pristupačnost, jednakost između muškaraca i žena, te poštovanje mogućnosti razvoja djece s invaliditetom.

U članovima 6. i 16. govori se o zaštiti žena s invaliditetom. Odredbom člana 6. uvažava se posebna ranjivost žena i djevojaka, kako je to naknadno Komitet za prava osoba s invaliditetom pojasnio u svom Općem komentaru br. 3 Konvencije (2016) o ženama i djevojkama s invaliditetom: „Postoje čvrsti dokazi koji pokazuju da se žene i djevojke s invaliditetom suočavaju s preprekama u većini područja u životu. Te prepreke stvaraju situacije višestrukih oblika diskriminacije protiv žena i djevojaka s invaliditetom koje se međusobno isprepliću, a posebno u pogledu: jednakog pristupa obrazovanju, ekonomskih prilika, socijalne interakcije i pravde, jednakosti pred zakonom i mogućnosti učešća u politici i kontrole vlastitog života u brojnim kontekstima, npr. u pogledu zdravstvene zaštite, uključujući usluge polne i reproduktivne zdravstvene zaštite, te o tome gdje i s kime žele živjeti”.

Nasilje nad ženama i diskriminacija su suštinska pitanja koja naročito pogađaju žene s invaliditetom. Konvencija obavezuje države potpisnice da preduzmu sve mjere kako bi uklonile rodno zasnovano nasilje i diskriminaciju i uvedu politike koje će ovo osigurati. Također, poziva na provođenje člana 16. u smislu ispunjavanja obaveza država potpisnica da prilagode pružanje informacija o tome kako izbjeći, prepoznati i prijaviti slučajeve nasilja i zlostavljanja.

Izvor:

<http://www.mhrr.gov.ba/PDF/LjudskaPrava/Medjunarodna%20konvencija%20o%20pravima%20osoba%20sa%20invaliditetom.pdf>

Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije nad ženama (CEDAW, 1979)(1)

Konvencija je prvi pravno obavezujući sporazum država kojim se obavezuju da u svoje zakonodavstvo uvrste principe nediskriminacije žena. Konvencija u svom izvornom obliku ne spominje žene s invaliditetom, niti specifične oblike diskriminacije s kojima se pripadnice pojedinačnih grupa suočavaju. Član 2. Konvencije propisuje mjere koje je potrebno da države sprovedu: da unesu princip ravnopravnosti muškaraca i žena u svoje nacionalne ustave ili odgovarajuće zakone, kao i da osiguraju, zakonskim ili drugim odgovarajućim mjerama, praktičnu primjenu tog principa, da usvoje odgovarajuće zakonske i druge mjere, uključujući i sankcije kada je potrebno, kojima se zabranjuju svi vidovi diskriminacije žena, da uvedu pravnu zaštitu prava žena na ravnopravnoj osnovi s muškarcima i da, preko nadležnih nacionalnih sudova i drugih javnih institucija, osiguraju efikasnu zaštitu žena od svakog postupka kojim se vrši diskriminacija, uključivši i uvođenje adekvatnih zakonskih sankcija, da se uzdrže od svakog postupka ili prakse diskriminacije žena i da osiguraju da javni organi i institucije, lica, organizacije ili preduzeća postupaju u skladu s ovom obavezom te se od njih zahtijeva da izvještavaju o aktivnostima na izjednačavanju dostupnosti ostvarivanja prava u svim sferama života.

Komiteta za ukidanje svih oblika diskriminacije nad ženama 1991. godine donosi Opštu preporuku posvećenu zaštiti prava žena s invaliditetom (2) kojom se države potpisnice Konvencije potiču da u svojim periodičnim izvještajima informišu o ženama s invaliditetom i o mjerama koje su poduzete uključujući posebne mjere kojim se osigurava jednak pristup obrazovanju i zapošljavanju, zdravstvenim uslugama i socijalnoj sigurnosti, kao i učešću u svim područjima društvenog i kulturnog života.

Izvori:

1. <http://www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette/05bosniak/BConEliminationDiscriminationWomen.pdf>

2. <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm#recom18>

Pekinška deklaracija i platforma za akciju (1995)

Deklaracija potvrđuje da žene treba da ravnopravno učestvuju u donošenju odluka u svim društvenim pitanjima. Nadalje, Deklaracija podvlači da socijalni milje, vjerski i tradicionalni običaji ne mogu biti razlog za nepoštovanje ljudskih prava.

Deklaracije utvrđuje da je prilikom donošenja odluka o pitanjima žena potrebno uzeti u obzir „različitost žena i njihovih uloga i prilika u kojima se nalaze”. Deklaracija prepoznaje višestruku diskriminaciju, tj. da žene zbog različitih faktora, osim zbog pripadnosti polu, mogu biti stavljene u neravnopravan položaj koji utiče na njihovu izolaciju i dalju marginalizaciju. U praksi to znači da im se „uskraćuju njihova ljudska prava, nemaju pristupa ili im se uskraćuje pristup obrazovanju i profesionalnom usavršavanju, zaposlenju, stanu i ekonomskoj nezavisnosti, te ih se isključuje iz procesa odlučivanja”.

Također, prepoznaje se potreba za preduzimanjem posebnih mjera na eliminaciji nasilja nad ženama iz marginalizovanih grupa među kojima su i žene s invaliditetom i preporučuje se da se ova zaštita osigura kroz uvođenje novih ili prilagođavanje postojećih propisa. Državama se savjetuje puno provođenje preporuka sadržanih u Standardnim pravilima za izjednačavanje mogućnosti za lica s invaliditetom, te ponovo skreće pažnja na potrebu da se osigura nediskriminacija i ravnopravno uživanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda za žene s invaliditetom i žensku djecu, uključujući njihov pristup informacijama i službama zaštite od nasilja nad ženama, kao i njihovo aktivno učestvovanje i ekonomski doprinos u svim aspektima društva.

Prava i slobode utvrđene međunarodnim dokumentima koje je ratifikovala Bosna i Hercegovina se direktno primjenjuju u pravnom sistemu koji u najvećoj mjeri provode državni, entitetski, kantonalni i lokalni organi i institucije. S tim u vezi, u praksi postoje značajne razlike o osiguravanju ljudskih prava u zavisnosti od nivoa vlasti.

Izvor: <https://arsbih.gov.ba/project/pekingska-deklaracija-i-platforma-za-akciju/>

Zakon o ravnopravnosti polova u BiH

Zakon je usvojio definicije i kriterije zaštite od diskriminacije u skladu sa međunarodnim standardima, odnosno ugradio odredbe CEDAW Konvencije kojim se definiše direktna i indirektna diskriminacija po polu, te uključuje i uznemiravanje, seksualno uznemiravanje, poticanje na diskriminaciju i nasilje po osnovu pola kao vidove diskriminacije. Zakon i CEDAW Konvencija, među marginalizovanim grupama, jedino navodi žene sa sela i to u pogledu garantovanja njihovih ekonomskih prava, dok se žene s invaliditetom, kao specifična grupacija, ne spominju u tekstu zakona.

Zakon zahtjeva od nadležnih institucija (Agencija za ravnopravnost polova i entitetski centri za ravnopravnost polova) vođenje statistika i praćenje provođenja zakona, te primanje i rješavanje prigovora građana, kao i da se sudska zaštita u ovim pitanjima, također, pruža bez diskriminacije.

Izvor: „Službeni glasnik BiH br. 16/03, 102/09 i 32/10

Zakon o zabrani diskriminacije BiH

U svojim izmjenama iz 2016. godine Zakon uvodi i invaliditet kao mogući osnov za diskriminaciju, ali ne definiše višestruku diskriminaciju, odnosno ne prepoznaje mogućnost veće izloženosti i težih oblika diskriminacije koja se događa po više osnova, npr. žena s invaliditetom.

Izvor: „Službeni glasnik BiH br. 59/99 i 66/16

3. Rezultati istraživanja

Od 103 intervjuisane žene s invaliditetom, 19 ispitanica (18,44%) je odabralo mjesto za intervju van svog doma, u okruženju u kojem su se osjećale sigurno (prostorije organizacija osoba s invaliditetom, prostorije mjesne zajednice, ugostiteljski objekti i dr.).

Devet ispitanica (8,73%) je na intervju došlo u pratnji roditelja ili prijatelja. Iako su ranije upoznati sa razlozima intervjuisanja, roditelji su željeli da pogledaju izjavu o saglasnosti za učešće na intervjuu prije njenog potpisivanja.

Važno je istaknuti da je većina ispitanica odgovarala samostalno i samo u rijetkim slučajevima ispitanice su odgovarale u prisustvu roditelja ili tražilo neverbalnu potvrdu od roditelja da su dale dobar odgovor.

Nadalje, od 103 ispitanice, samo njih 7 (6,79%) je, nakon intervju, preporučilo drugu ženu s invaliditetom za intervju, što ukazuje na činjenicu o nevidljivosti žena s invaliditetom, čak i međusobno.

Istraživanje je obuhvatilo sljedeće oblasti:

- a) Demografske i socioekonomske karakteristike žena s invaliditetom
- b) Porodične interakcije i uključenost žena s invaliditetom u društvenu zajednicu
- c) Iskustvo žena s invaliditetom u organizacijama osoba s invaliditetom
- d) Razloge neuključivanja žena s invaliditetom u organizacije osoba s invaliditetom
- e) Motivirajuće faktore za učešće žena s invaliditetom u organizacijama osoba s invaliditetom

a) Demografske i socioekonomske karakteristike žena s invaliditetom

1. Prikaz ispitanica po područjima rada koalicija organizacija osoba s invaliditetom

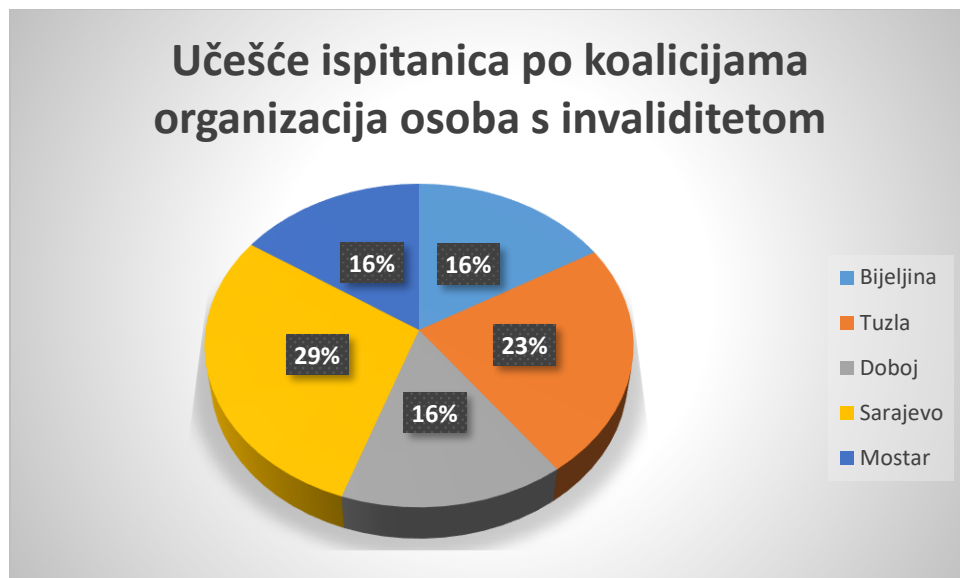
Žene s invaliditetom intervjuisane su na području rada koalicija organizacija osoba s invaliditetom i to: Bijeljina – 17 ispitanica (16,50%), Tuzla – 24 ispitanice (23,30%), Doboj – 16 ispitanica (15,53%) , Sarajevo – 30 ispitanica (29,12%) i Mostar – 16 ispitanica (15,53%).

KOOSI	Broj ispitanica	%
Bijeljina	17	16,50
Tuzla	24	23,30
Doboj	16	15,53
Sarajevo	30	29,12
Mostar	16	15,53

Svi grafikoni u ovom istraživanju se odnose na informacije izražene bročano i u postocima u tekstovima i tabelama koje prethode grafikonima.

Grafikon 1:

Grafikon 1. je u obliku pite, koja sadrži pet dijelova i predstavlja procentualnu zastupljenost ispitanica prema koalicijama osoba sa invaliditetom u ukupnom uzorku. Svijetloplava boja predstavlja zastupljenost ispitanica iz KOOSI Bijeljina, narandžasta boja zastupljenost ispitanica iz KOOSI Tuzla, siva boja zastupljenost ispitanica iz KOOSI Doboju, žuta boja zastupljenost ispitanica iz KOOSI Sarajevo i tamnoplava boja zastupljenost ispitanica iz Mostara.

2. Starosna struktura ispitanica

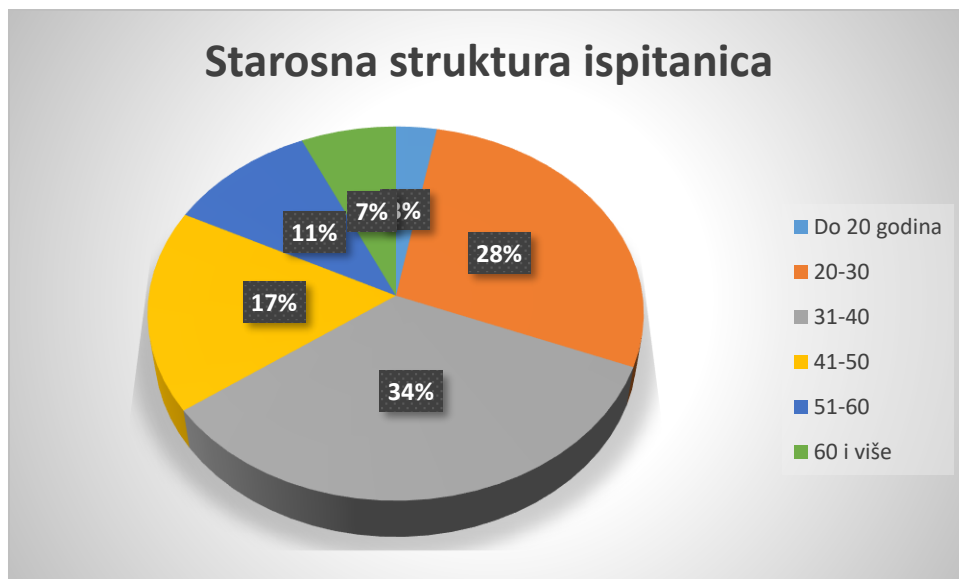
Najveći broj ispitanica nalazi se u starosnim grupama od 31 do 40 godina života (35 ispitanica) i od 20 do 30 godina života (29 ispitanica), odnosno ukupno 64 ispitanice (62,13%). Ispitanice mlađe od 20 godina čine 2,91% uzorka (3 ispitanice), a starije od 60 godina čine 6,79% uzorka (7 ispitanica). Ispitanice starosti 41-50 godina čine 17,47% uzorka (18 ispitanica) i starosti od 51-60 godine čine 10,67% uzorka (11 ispitanica)

Starosna dob	Broj ispitanica	%
Do 20 godina	3	2,91
Od 20 do 30 godina	29	28,15
Od 31 do 40 godina	35	33,98
Od 41 do 50 godina	18	17,47
Od 51 do 60 godina	11	10,67
Više od 60 godina	7	6,79

Grafikon 2:

Grafikon 2. je u obliku pite, koja sadrži šest dijelova i predstavlja procentualnu zastupljenost ispitanica u ukupnom uzorku, prema starosti. Svijetloplava boja predstavlja zastupljenost ispitanica starosti do 20 godina, narandžasta boja predstavlja zastupljenost ispitanica starosti

od 20 do 30 godina, siva boja zastupljenost ispitanica starosti od 31 do 40 godina, žuta boja zastupljenost ispitanica starosti od 41 do 50 godina, tamnoplava boja zastupljenost ispitanica starosti od 51 do 60 godina i zelena boja zastupljenost ispitanica preko 60 godina.

3. Mjesto življenja ispitanica

Područje življenja (ruralno/urbano) utiče na mogućnost zadovoljenja različitih potreba žena s invaliditetom, kao i mogućnosti za uključivanje u organizacije osoba s invaliditetom.

Od 103 žene s invaliditetom, koje žive na području rada koalicija osoba s invaliditetom: Bijeljina, Tuzla, Dobož, Sarajevo i Mostar, njih 72 (69,90%) žive na području grada, a 31 (30,10%) živi na selu. Međutim, važno je napomenuti da npr. padinski dijelovi Sarajeva nemaju javni prevoz, kao ni ambulante, mada se smatraju gradskim područjima.

Mjesto življenja	Broj ispitanica	%
Grad	72	69,90
Selo	31	30,10

Ispitanica trenutno živi u porodičnoj kući sa roditeljima. U toku je renoviranje stana na XX u koji bi se ona uskoro trebala preseliti. Unutrašnjost kuća je prilagođena za potrebe ispitanice, ali je vanjsko okruženje nepristupačno, jer je kuća u padinskom dijelu općine.

Nadalje, gradovi Bijeljina i Tuzla su veliki svojom površinom, te je veliki dio naselja udaljen od centra grada u kojem se nalaze: škole, ambulante, bolnice, gradske uprave, ustanove socijalne zaštite, a gradski prevoz nije osiguran.

S obzirom da su ispitanice birane ciljano, ovakva distribucija se sigurno ne bi mogla primijeniti na područje Bosne i Hercegovine, jer je pretpostavka da su „nevidljive žene s invaliditetom“ više nastanjene u ruralnim područjima, a do kojih se željelo dodatno doći i kroz ovo istraživanje.

Grafikon 3:

Grafikon 3. je u obliku pite, koja sadrži dva dijela i predstavlja procentualnu zastupljenost ispitanica u ukupnom uzorku, prema mjestu življenja. Svijetloplava boja predstavlja zastupljenost ispitanica starosti koje žive u gradu, a narandžasta boja zastupljenost ispitanica koje žive u selu.

4. Obrazovna struktura ispitanica

Rezultati istraživanja pokazuju da su u intervjuima učestvovala dvije ispitanice (1,94%) koje nisu uopće pohađala osnovnu školu. Četiri razreda osnovne škole su završile 3 ispitanice (2,91%). Osnovnu školu su završile 23 ispitanice (22,33%), srednju 65 ispitanica (63,10%), višu 1 ispitanica (0,97%), visoku 7 ispitanica (6,79%), dok su naučno zvanje magistra ili doktora stekle 2 ispitanice (1,94%). U uzorku su 3 studentice (2,91%). Nadalje, osnovnu školu po prilagođenom programu je pohađalo 5 ispitanica (4,85%).

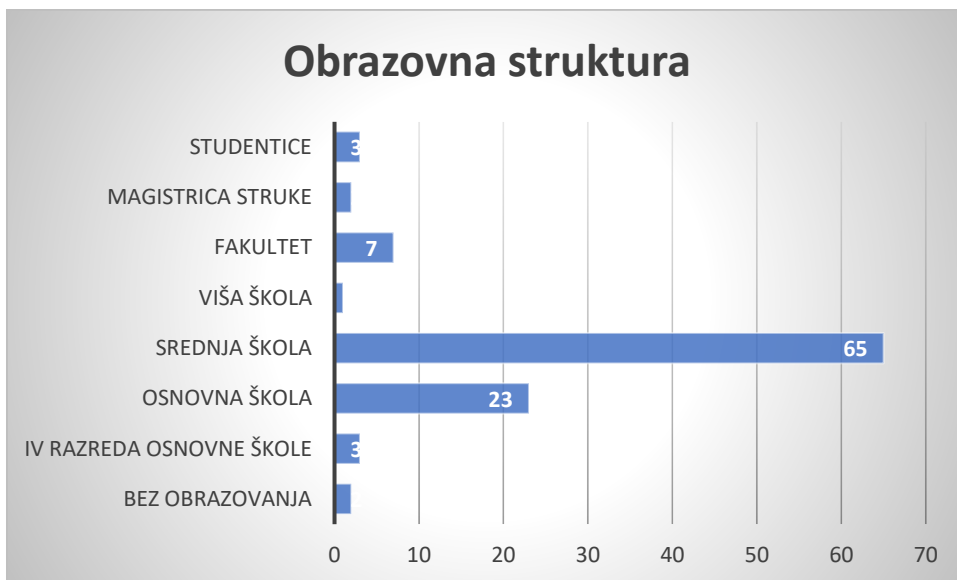
Stepen stručne spreme	Broj ispitanica	%
Nisu pohađale osnovnu školu	2	1,94
IV razreda osnovne škole	3	2,91
Osnovna škola/NSS	23	22,33
Srednja škola/SSS	65	63,10
Viša škola/VŠS	1	0,97
Fakultet/VSS	7	6,79
Magisterij/doktorat	2	1,94

Ispitanica je gluha osoba od ranog djetinjstva. Požrtvovanošću roditelja, a prvenstveno majke uspješno je rehabilitovala govor i komunikacija se sa njom vrlo dobro uspostavlja. Ne koristi slušni aparati i sa „čujućom“ okolinom komunicira očitavanjem sa usana. Nedavno je savladala znakovni jezik, pa i njega koristi u komunikaciji. Pohađala je redovnu osnovnu školu XX i bila je jedna od pionirki u uključivanju gluhe djece u redovni obrazovni sistem. Nakon osnovne škole

upisuje i uspješno završava srednju grafičku školu, također, prva učenica s invaliditetom u redovnoj srednjoj školi. Na žalost, nije imala veliku podršku od svojih kolega, što se vidi i po tome da su sa završetkom školovanja završena i druženja njenih drugara sa njom. Upisala je Ekonomski fakultet, ali ga nije završila iz razloga što nije imala adekvatnu podršku niti razumijevanje od nastavnika za potrebe koje su neophodne u njenom daljem obrazovanju.

Grafikon 4:

Grafikon 4. je u obliku dijagrama sa vodoravnim redovima plave boje i predstavlja obrazovnu strukturu ispitanica u ukupnom uzorku. Redovi su različite veličine, u zavisnosti od ukupnog broja ispitanica prema sljedećem rasporedu redova: studentice, magistricе struke, završen fakultet, završena viša škola, završena srednja škola, završena osnovna škola, završena četiri razreda osnovne škole i bez obrazovanja.

Kako su u intervjuisanju učestvovalе i žene s intelektualnim teškoćama, primijećeno je da iako ove ispitanice imaju završenu srednju školu, posjeduju ograničenu pismenost:

Najviše bih željela naučiti čitati i pisati.

Nadalje, utvrđeno je da je jedna ispitanica nepismena i do sada nije naučila da piše i čita.

Mnogo bi voljela da nauči da čita, piše i da koristi telefon. Tako da ne posjeduje ni kompjuter, a ni telefon.

Ispitanica nikad nije išla u školu. Sa majkom pomalo uči da piše slova.

Također, jedna od ispitanica se, zbog vrste invaliditeta potpisuje samo inicijalima, što se u javnosti često percipira kao da nije uopće pismena.

Međutim, utvrđeno je da se, bez obzira na stepen obrazovanja, većina ispitanica koristi telefonom i da ograničeno koristi društvene mreže. S tim u vezi se može zaključiti, da se ovaj potencijal (korištenje telefona i društvenih mreža) može koristiti kao kanal komunikacije sa ženama s invaliditetom.

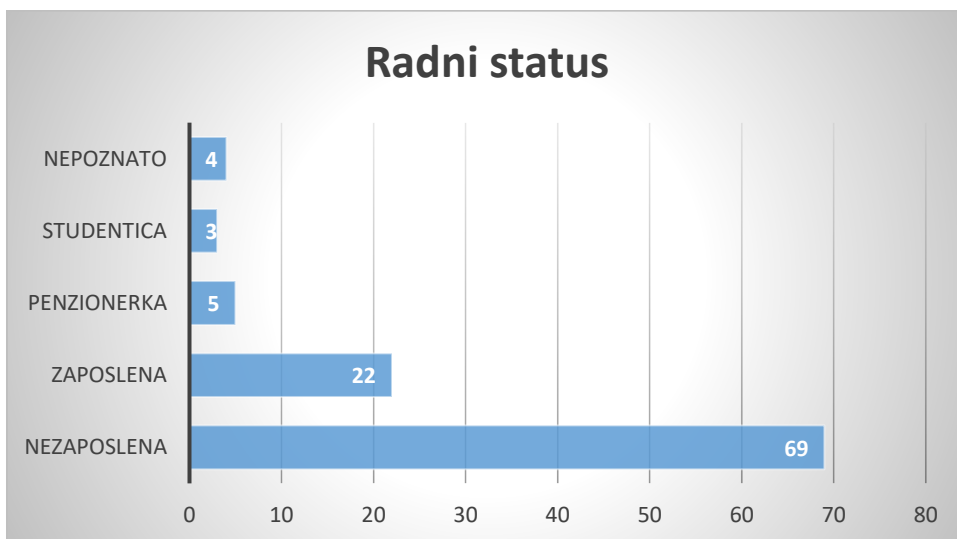
5. Radni status ispitanica

Dobiveni rezultati pokazuju da su 3 ispitanice (2,91%) studenti, 22 ispitanice (21,35%) su u radnom odnosu, u penziji 5 ispitanica (4,85%), a najviše je nezaposlenih 69 ispitanica (66,99%). Nezaposlene su radno sposobne žene s invaliditetom, uglavnom sa završenom srednjom školom, čije zanimanje nije konkurentno na tržištu. Nadalje, jedna ispitanica je dipl. ing. informatike i nezaposlena je, iako je riječ o konkurentnom i deficitarnom zanimanju.

Radni status	Broj ispitanica	%
Studenti	3	2,91
Penzionerke	5	4,85
Zaposlene	22	21,35
Nezaposlene	69	66,99
Nepoznato	4	3,88

Grafikon 5:

Grafikon 5. je u obliku dijagrama sa vodoravnim redovima plave boje i predstavlja radni status ispitanica u ukupnom uzorku. Redovi su različite veličine, u zavisnosti od ukupnog broja ispitanica prema sljedećem rasporedu redova: nepoznato, studentice, penzionerke, zaposlene i nezaposlene ispitanice.

6. Prihodi ispitanica

Rezultati istraživanja pokazuju raznovrsnost vrlo niskih prihoda od kojih žive ispitanice. Najveći broj ispitanica kao glavni izvor prihoda navodi ličnu invalidninu (32 ispitanice - 31,06%) i dodatak za tuđu pomoć i njegu (19 ispitanica - 18,44%). Penziju (ličnu-invalidsku ili porodičnu) ima 12 ispitanica (11,65%). Platu kao izvor prihoda su navele 22 ispitanice (21,35%), prihode od vlastitog obrta 4 ispitanice (3,88%). Obrtničku djelatnost (proizvodnja salveta, dekupaž, farma koza i pčele i kafić-u fazi otvaranja) su pokrenule zahvaljujući sredstvima Fonda za profesionalnu

rehabilitaciju i zapošljavanja osoba s invaliditetom FBiH. Poduzetnički duh tri ispitanice su dobri primjeri da se, bez obzira na invaliditet, mogu osloniti na svoje znanje, vještine i rad.

Korisnica je dodatka za tuđu njegu i pomoć i lične invalidnine. Nezaposlena je, ali od prije dva mjeseca posredstvom javnog poziva od strane Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom Federacije BiH, zajedno sa bratom otvorila, tj. radi na otvaranju kafića na XX. Tako da će ona raditi poslove iz svoje struke i započeti samostalno djelatnost.

Prihodi domaćinstva su plata supruga koji radi u brzjoj pošti (vozi kamion) i sredstva od obrtničke djelatnost-proizvodnja salveta. Obrtnički djelatnost su pokrenuli zahvaljujući sredstvima Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanja osoba s invaliditetom Federacije BiH. Pored primanja iz radnog odnosa ispitanica ostvaruje novčanu naknadu na ličnu invalidninu i tuđu njegu i pomoć.

Ispitanica ima svoj obrt koji je registrovala uz podršku Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje Federacije BiH i bavi se dekupažom. Radove koje napravi prodaje preko društvenih mreža na kojim je jako aktivna. U početku je bila zadovoljna prodajom, ali je korona znatno uticala na prodaju. Ispitanica se nada da će opet uspjeti sa prodajom radova dok se smiri ovo vrijeme sa koronom.

Ispitanica je završila Veterinarski fakultet i stažirala je u XX, ali, na žalost, je nezaposlena... Dok joj je suprug bio u BiH otvorili su farmu sredstvima dobijenim od Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanja osoba s invaliditetom Federacije BiH. Na toj farmi su uzgajali koze, bilo je maca, cuka, pa čak su imali i košnice sa pčelama. Rad na farmi je trajao 18 mjeseci. Kada je suprug dobio posao, ona se samostalno nije mogla baviti, jer za neke poslove je potreban dobar vid, a ona, na žalost, nije mogla odgovoriti tom zadatku.

Naknadu za nezaposlenost imaju 3 ispitanice (2,91%). Alimentaciju kao jedini stalni izvor prihoda ima 1 ispitanica (0,97%). Stipendiju ima 1 ispitanica (0,97%). Obavljanje sezonskih poslova je glavni izvor prihoda 3 ispitanice (2,91%). Naknade po osnovu statusa civilne žrtve rata ili žrtve torture imaju 3 ispitanice (2,91%). Također, prihodi ispitanica obuhvataju i različite vrste socijalne (jednokratne) pomoć od grada ili nekih udruženje kao što je Pomozi.ba i dr.

Članovi domaćinstva su dvije osobe s invaliditetom, otac i brat.Prihodi u domaćinstvu su od Centra za socijalni rad, odnose se na njegu za oca i brata i ostale naknade po osnovu invaliditeta za njih i olakšice u pogledu umanjenih iznosa za troškove vode i odvoza smeća i pelene za oba člana domaćinstva, ali to nije dovoljno za zadovoljavanje potreba domaćinstva, iako su to stalni prihodi, a od povremenih dobija pomoć od organizacija koje se bave dobrotvornim i humanitarnim radom, kao i zaštitom prava osoba s invaliditetom i povremeno se uspije angažovati u sezonskim poslovima.

Većina ispitanica živi od prihoda ostalih članova domaćinstva, čime nadoknađuju sredstva potrebna za zadovoljavanje njihovih potreba. Nadalje, 3 ispitanice (2,91%) koje su navele da nemaju vlastite prihode su nezaposlene osobe, koje nisu prošle kategorizaciju ili im je revizijom oduzeto pravo na invalidninu, te žive od prihoda ostalih članova domaćinstva.

Žene s invaliditetom ostvaruju svoja zakonom utvrđena prava po osnovu invaliditeta, odnosno pravo na ličnu invalidninu/stalna novčani dodatak i/ili dodatak za tuđu njegu i pomoć i drugo, ako ispunjavaju propisane uslove i ako su informisane o načinu ostvarivanja ovih prava. Visina invalidnine (1), (2) i (3) i/ili dodatka za tuđu njegu i pomoć je izuzetno niska i različita kada je u pitanju mjesto u kojem ostvaruju prava (entiteti, kantoni i Brčko distrikt BiH), tako da teško mogu da zadovolje svoju osnovnu svrhu odnosno da omoguće izjednačavanje mogućnosti osoba s invaliditetom za ravnopravno učešće u društvu.

Izvori:

(1) Član 22. do 27. Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom u FBiH "Službene novine FBiH", br. 36/1999, 54/2004, 39/2006, 14/2009, 7/2014 - rješenje US BiH, 45/2016, 19/2017 - drugi zakon i 40/2018)

(2) Član 34. i 35b. Zakona o socijalnoj zaštiti ("Sl. glasnik RS", br. 37/2012, 90/2016, 94/2019 i 42/2020 I dr. uredba)

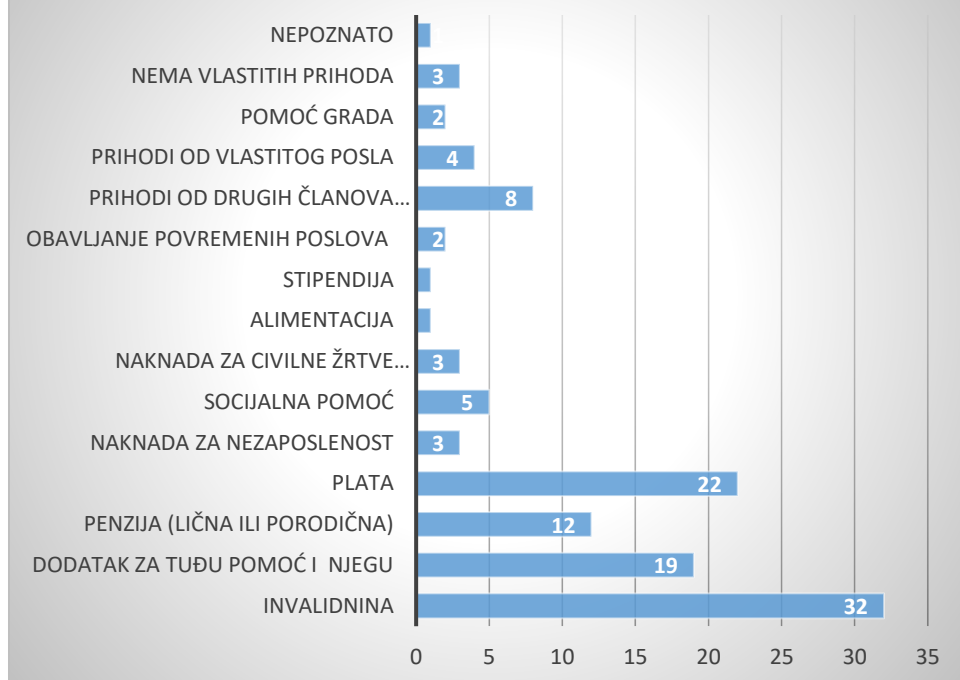
Član 30. do 45. Zakona o socijalnoj zaštiti Brčko distrikta BiH (Prečišćeni tekst) (broj: 01-02-209-5/20 od 25.2.2020. godina)

(3) U FBiH osoba s 100% invaliditetom čiji se uzrok invaliditeta ne vezuje za rat na ime invalidnine, tuđe njege i pomoći i ortopedskog dodatka dobija 403.00 KM mjesečno tokom 2021. U RS na ime invalidnine i tuđe njege i pomoći osoba koja je kategorisana sa 100% invaliditetom dobija maksimalno 320 KM i to pod uslovom da je osoba invaliditet stekla do 18 godine života.

Grafikon 6.

Grafikon 6. je u obliku dijagrama sa vodoravnim redovima plave boje i predstavlja vrstu prihoda ispitanica u ukupnom uzorku. Redovi su različite veličine, u zavisnosti od ukupnog broja ispitanica prema sljedećem rasporedu redova: nepoznati izvori, nema vlastitih prihoda, pomoć grada, prihodi od vlastitog posla, prihodi od drugih članova porodice, prihodi od obavljanja povremenih poslova, stipendija, alimentacija, naknada za civilne žrtve rata, socijalna pomoć, naknada za nezaposlenost, plata, penzija (lična ili porodična), dodatak za tuđu njegu i pomoć i invalidnina.

Vrste prihoda ispitanica

Prihodi	Broj ispitanica	%
Lična invalidnina	32	31,06
Dodatak za tuđu pomoć i njegu	19	18,44
Penzija (lična ili porodična)	12	11,65
Plata	22	21,35
Prihod od vlastitog obrta	4	3,88
Naknada za nezaposlenost	3	2,91
Alimentacija	1	0,97
Stipendija	1	0,97
Prihod od sezonskih poslova	3	2,91
Naknade za civilne žrtve rata ili žrtve torture	3	2,91
Prihod od drugih članova domaćinstva	3	2,91
Pomoć grada	2	1,94
Socijalna pomoć	5	4,85
Nepoznato	1	0,97
Prihodi od drugih članova domaćinstva	8	7,76

7. Stambeni smještaj i vlasništvo nad nekretninom

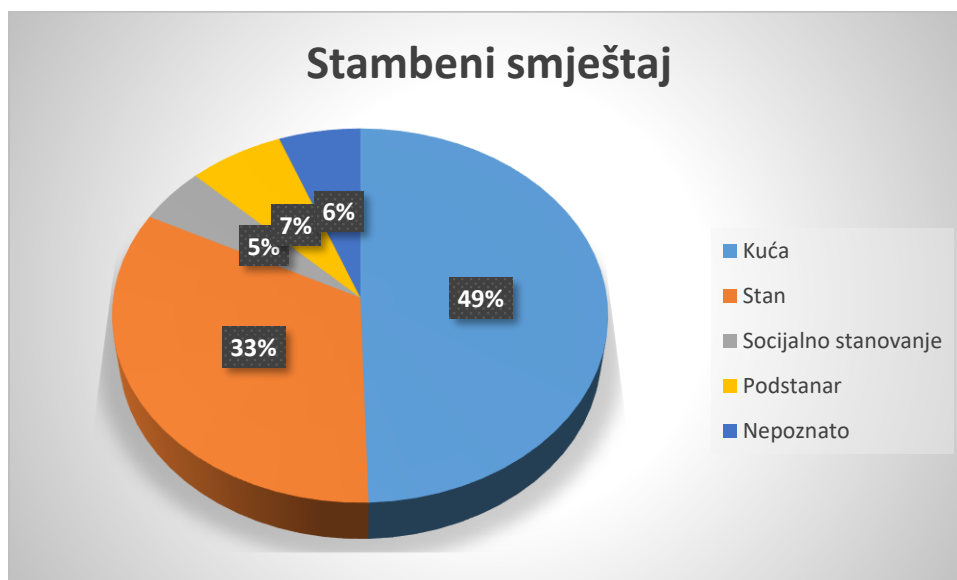
Rezultati pokazuju da 51 ispitanica (49,51%) živi u kući, 34 ispitanice (33,00%) žive u stanu. Podstanarki je 7 ispitanica (6,79%), dok je u socijalnom stanu 5 ispitanica (4,85%). Nije poznat

podatak za 6 ispitanica (5,82%). U stanu roditelja/rodbine u najvećem broju slučajeva žive neudate žene kod kojih je invaliditet nastupio rođenjem ili u djetinjstvu.

Stambeni smještaj	Broj ispitanica	%
Kuća	51	49,51
Stan	34	33,00
Podstanarke	7	6,79
Socijalno stanovanje	5	4,85
Nepoznato	6	5,82

Grafikon 7.

Grafikon 7. je u obliku pite, koja sadrži pet dijelova i predstavlja procentualnu zastupljenost vrsta stambenog smještaja ispitanica u ukupnom uzorku. Svijetloplava boja predstavlja zastupljenost ispitanica koje žive u kući, narandžasta boja zastupljenost ispitanica koje žive u kući, siva boja zastupljenost ispitanica u socijalnom stanovanju, žuta boja zastupljenost ispitanica podstanarki i tamnoplava boja zastupljenost ispitanica čiji stambeni smještaj je nepoznat.

Kada je riječ o vlasništvu nad stambenim objektima (kuća ili stan u kojem živi 85 ispitanica), samo njih 6 (7,05%) su vlasnice nekretnine u kojim žive.

Vlasništvo nad stambenim objektima	Broj ispitanica	%
Vlasnice	6	7,05
Vlasništvo drugog lica	79	92,94

Grafikon 8.

Grafikon 8. je u obliku pite, koja sadrži dva dijela i predstavlja procent vlasništva nad stambenim nekretninama u ukupnom uzorku. Svijetloplava boja predstavlja zastupljenost ispitanica koje su

vlasnice stambenog objekta, a narandžasta boja zastupljenost ispitanica koje nisu vlasnice stambenog objekta u kojem žive.

Mogućnost osiguranja vlasništva nad nekretninama je jedan od pokazatelja kvalitete životnog standarda stanovništva. S tim u vezi, imajući u vidu da je samo šest ispitanica vlasnica kuće ili stana u kojem žive, pokazuje koliko je osiguranje vlastitog prostora za život ženama s invaliditetom dodatno otežano i naročito imajući u vidu izvor i visinu njihovih prihoda.

Nadalje, od 103 ispitanice samo njih 9 (8,87%) žive same i samostalno obavljaju kućanske i radne obaveze. Preostale 94 ispitanice (91,26%) žive sa članovima domaćinstva, rodbinom, prijateljima ili u okviru socijalnog stanovanja.

Ispitanica stanuje u ženskoj stambenoj zajednici koja je pod pokroviteljstvom XX i tu boravi već četiri godine i šest mjeseci. Princip funkcionisanja ovih zajednica bazira se na homogenoj grupi djevojaka koje uz pomoć asistentice borave i prevladavaju svakodnevnicu. Stan je uredan i čist, posjeduje sve neophodne stvari za ugodan boravak.

8. Pristupačnost stambenog prostora i okruženja

Iz izjava ispitanica i opservacijom ispitivača koji su intervjuirali žene s invaliditetom u njihovim kućama i stanovima se može utvrditi da je stambeni prostor nepristupačan za 56 ispitanica (54,36%). Nadalje, 23 ispitanice (22,33%) smatraju da je stambeni prostor donekle prilagođen, dok 24 ispitanice (23,30%) smatraju da je stambeni prilagođen njihovim potrebama. Percepcija o prilagođenosti prostora je u korelaciji sa starosnom dobi, vrstom invaliditeta i potrebama žena s invaliditetom.

Nepristupačnost vlastitog okruženja, kao i prostora u koji ispitanice stupe nakon izlaska iz kuće/stana je problem koji je istaklo 76 ispitanica (73,78%), bez obzira na mjesto življenja.

Ispitanice su tokom intervjua ukazale na nepristupačnost koja se ogleda u:

- a) arhitektonskim barijerama – stepenice, uski prolazi, visoki pragovi, neuređeni prilazi stambenih objektima u selu i gradu

Ispitanica je u bračnoj zajednici, nema djecu, živi u garsonjeri veličine 26 m². Prostor u kome živi zajedno sa mužem nije prilagođen, suviše mali prostor za kretanje dvije osobe s težim invaliditetom. Prilaz stambenoj jedinici je arhitektonski nepristupačan (stepenice).

Uslovi smještaja skromni. Ispitanica sa još četiri člana živi u stanu - visoko prizemlje ističe problem prilikom ulaska i izlaska u stan, zgrada starije gradnje i nema pristupačan ulaz do stana.

Živi u djelimično pristupačnoj porodičnoj kući sa ocem, majkom i mlađom sestrom (9. razred osnovne škole), a ima još i dvije sestre koje su udate. Kuća je 2015. godine pogođena klizištem i djelimično popravljena, ali i dalje postoji konstantna prijetnja od novih klizišta, jer zemljište iza kuće nije sanirano.

- b) nedostatku javnog prevoza, nepristupačnost vozila u javnom prevozu, nedostatku sjedišta ili prostora u vozilima javnog prevoza.

Nadalje, prevoz taksijem je skup za osobe s invaliditetom, a nerijetko su prisiljeni da koriste ove usluge, ako su dostupne. U ruralnim dijelovima nema usluga taksija pa čak i kad posjeduju novac, osobe s invaliditetom nemaju kome platiti da ih preveze npr. neku osobu iz komšiluka da ih odveze na željenu lokaciju jer ili nema osoba koje imaju vozačku dozvolu ili ako imaju, nemaju vozilo.

Ispitanica (slijepa osoba) i njena majka ističu problem pristupačnosti odlaska u grad do ljekara, pošto iz sela nema prevoza, niti ima u komšiluku osoba koje voze auto. Kada negdje trebaju ići pješake i po 4-5 kilometara.

- c) nepristupačnost javnih ustanova u koje ne mogu ući jer su većinom neprilagođene za pristup osobama s invaliditetom koje koriste različita pomagala,

Ispitanica živi sama, posjeduje svoj jednosoban stan u gradu XX, stan pristupačan iako živi na drugom spratu pošto zgrada ima lift. Kada je riječ o okolini ističe da okolina nije pristupačna, da veliki broj institucija nije pristupačan kada treba da ostvari neko od svojih prava (Fond zdravstvenog osiguranja, Opština), te da joj i najmanja stepenica stvara problem.

- d) nedovoljan je broj parking mjesta za osobe s invaliditetom. U slučajevima kada bi ih neki član porodice dovezao u javnu ustanovu, organ uprave, udruženje i dr. nema gdje parkirati auto,

- e) nepristupačnost informacija jer nisu u obliku koji je prilagođen osobama s invaliditetom. Slijepi i gluhe osobe imaju problem u komunikaciji npr. sa uposlenicima u javnim ustanovama (domovi zdravlja, bolnice) i organima uprave (općinske/gradske uprave, kantonalna ministarstva i dr.) koji nemaju dokumente koji su napisani Brajevim pismom, pojednostavljenim i razumljivim jezikom, ili uposlenici ne koriste znakovni jezik pa ne mogu komunicirati sa osobom koja je gluha na primjer.

Ispitanica ističe da ima određenih problema kada treba da obavi neke poslove u javnim službama. Kada treba nešto da popuni skrene pažnju (službenicima) da je slabovidna i pokaže

člansku karticu Udruženja slijepih, ali se službenici ne obaziru na to. Obično joj kažu da dovede nekoga da popuni obrasce umjesto nje.

Pri komunikaciji u javnim službama ili u zdravstvenim ustanovama i sl. pokušava samostalno sve završiti uz pomoć pisanja.

Ženama s navedenim invaliditetima potrebno je sve informacije pojednostaviti i tekst predstaviti u obliku koji je jednostavan za čitanje i razumijevanje ("easy to read").

Nadalje, osobe s intelektualnim invaliditetom nisu svjesni svog, a često ni tuđeg i invaliditeta kao koncepta, što se utvrdilo i tokom intervjuisanja.

Kao i sve naše ostale ispitanice sa intelektualnim teškoćama, ispitanica ne percipira svoj invaliditet. Opisujući svoje prijateljicu iz zgrade, inače djevojka sa intelektualnom teškoćom, ispitanica kaže da „njoj ništa ne fali“.

Mogućnost da ispitanice učine svoje domove pristupačnim ili pristupačnijim uslovljena je između ostalog i visinom prihoda ispitanica. Kada se uzme u obzir da većina živi od invalidnine i socijalnih davanja, te prihoda članova domaćinstva, bez pomoći lokalne zajednice pitanje pristupačnosti je dugoročno nerješivo. Posebno zabrinjava činjenica da pojedine ispitanice žive bez struje i/ili vode.

U kući je, kaže ispitanica, sve donirano. Priča kako dugo nisu imali vodu u kući, a bez struje su bili godinu dana, jer nisu mogli platiti račun. Trošna kuća u kojoj boravi ova petočlana porodica je jako skućena.

Ispitanica živi sa majkom u nedovršenoj porodičnoj kući. Uslovi smještaja su neprilagođeni za korisnicu kolica. U kući nema kupatilo niti tekuću vodu. Vodu donose sa obližnjeg izvora udaljenog oko 100 metara od kuće. Prizemna kuća je pokrivena na jednu stranu. Živi na selu koje je nepristupačno i udaljeno je od grada 25 kilometara.

Uslovi stanovanja ispitanice su skromni, živi u kući uz koju ima drveća, koja je oskudno namještena, a udaljena od grada, što otežava liječenje i preglede, a pošto je riječ o starijoj osobi, koja je civilna žrtva rata, to otežava njen život. Živi sa mužem penzionerom, sa penzijom od oko 200 KM i kćerkom, a osim penzije prihodi su joj od nadoknade za pretrpljene torture i zlostavljanje u toku rata, u iznosu od 130 KM koju prima od 2021. godine.

Ispitanica živi sa ocem penzionerom sa PRS i srčanim smetnjama i majkom koja je ranjena u ratu i žrtva je ratne torture, kao što je i ona sama. Nezaposlena je, Uslovi stanovanja su loši, objekat nema toalet, uglavnom boravi u sobi na spratu koja nije potpuno opremljena, u kući nedostaje tepiha, ćebadi, namještaja, uređaja.

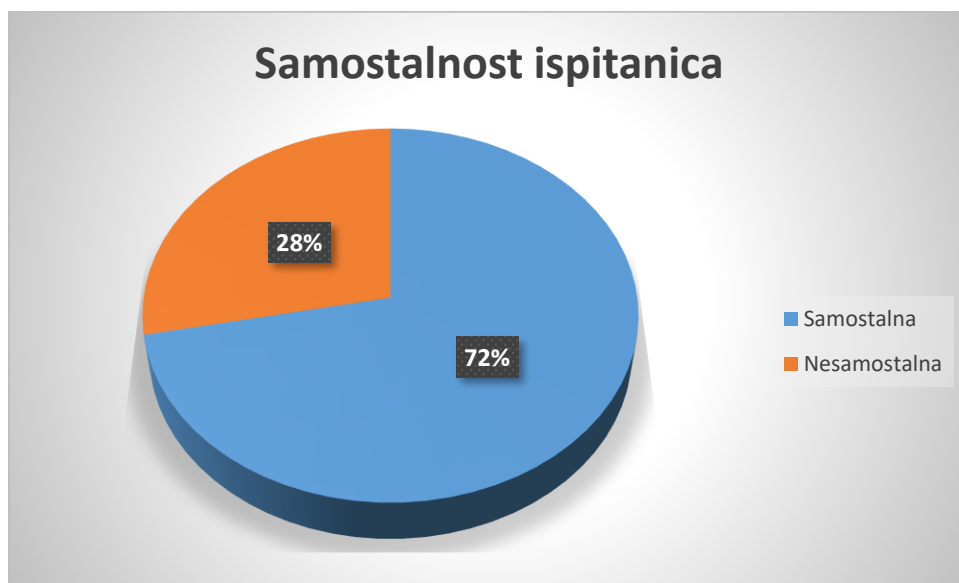
9. Samostalnost ispitanica

Rezultati istraživanja pokazuju da je 74 ispitanica (71,84%) isebe procijenilo samostalnim, odnosno 29 ispitanica (28,15%) nesamostalnim (uključujući i procjenu o „djelimičnoj samostalnosti“). Ispitanica su zasnivale svoju procjenu na mogućnosti vođenja domaćinstva i obavljanja kućanskih poslova (pranje suđa, kuhanje hrane), te održavanja lične higijene bez

asistencije. Nadalje, važno je napomenuti da su ispitanice, koje su sebe procijenila samostalnim, navele da za obavljanje navedenih poslova koriste i različita pomagala i/ili imaju podršku članova porodice/sustanara. Odgovori ispitanica vezani za njihovo samostalno djelovanje su očigledan primjer uticaja rodnih uloga tačnije rodne uloge žene. Većina ispitanica je na pitanje o samostalnosti odgovarala vezujući svoje samostalno djelovanje za mogućnost obavljanje kućanskih poslova u domaćinstvu, odnosno u skladu s očekivanjima patrijarhalnog društva od žene – obavljanje kućanskih poslova i poslušnost. Istraživanjem se nije ulazilo u dubinu razumijevanja ispitanica o rodnim ulogama koje ograničavaju njihovo djelovanje isključivo na društveno prihvaćeno ponašanje, odnosno o dobrovoljnosti njihovog učešća u spomenutim kućanskim poslovima.

Grafikon 9.

Grafikon 9. je u obliku pite, koja sadrži dva dijela i predstavlja procentualnu zastupljenost samostalnih i nesamostalnih ispitanica u ukupnom uzorku. Svijetloplava boja predstavlja zastupljenost ispitanica koje su se izjasnile da su samostalne, a narandžasta boja zastupljenost ispitanica koje su se izjasnile da su nesamostalne.

Samostalnost	Broj ispitanica	%
Samostalne	74	71,84
Nesamostalne	29	28,15

Žene s invaliditetom u zadovoljenju svojih potreba često zavise od pomoći iz svoje okoline. Praktičnu pomoć ženama s invaliditetom najčešće pružaju roditelji, partneri i djeca. Kada su u pitanju mlađe osobe, pomoć (asistenciju) najčešće pruža majka.

Ispitanica ističe da obavlja sve kućne poslove: pospremanje i čišćenje kuće, voli da kuha, a posebno ističe da pravi pitu jednom rukom i da joj se komšiluk divi i ne vjeruje u sposobnosti kao osobe sa jednom rukom, obavlja poslove u bašti i njivi, bavi se i uzgojem svinja.

Ispitanica koja je korisnica kolica sa teško pokretnom majkom živi u solidno namještenoj porodičnoj kući. Ispred kuće se nalaze stepenice koje ispitanica ne može koristiti, i pri svakom izlasku iz kuće mora nekoga angažovati da je ponese.

Kućne poslove može da obavlja sama i ličnu higijenu, ali do doktora neko treba da ide sa njom.

Ispitanica je korisnica kolica, a na pitanje koliko je samostalna odgovorila je da joj je potrebna asistencija koju joj uglavnom pruža jedan od braće, ukoliko joj je potreban prevoz, a i da njeno učešće zavisi od obaveza članova porodice.

Ispitanica je u stalnoj potrebi za personalnom asistencijom i nije se u stanju samostalno kretati niti obavljati ostale svakodnevne aktivnosti, te je angažovala jednu ženu koja joj svakodnevno dolazi i koju plaća ličnim sredstvima.

Ispitanica je zavisna od drugih, nepokretna, koristi kolica i pelene. Operisala je karcinom materice i ima progresiju multiple skleroze od 2013. godine. Svoje lične potrebe ne može da obavlja sama, tako da joj je potrebna personalna asistencija. Sve poslove vezane za nju obavljaju članovi njene porodice.

Ispitanica je slijepa osoba i unutar svog doma nema nikakvih smetnji kada je kretanje u pitanju jer je to prostor na koji je navikla. Za obavljanje ostalih poslova i obaveza izvan kuće, uvijek joj je potrebna podrška muža ili neke druge osobe koju ponekad angažuju da im pomogne (plaćanje računa, kupovina itd.) tako da joj je potrebna personalna asistencija.

Ispitanica se kreće pomoću hodalice, nema invalidska kolica. Kretanje sa hodalicom je maksimalno ograničeno, jer je stalno konfrontirana sa arhitektonskim barijerama i nepristupačnim mjestima. Personalna asistencija bi bila neophodna za svaki izlazak iz kuće. Između ostalog, ispitanica navodi da nema auto otkako je otac preminuo, tako da je sada u totalnoj izolaciji.

Nadalje, postoje primjeri kada porodica štiti osobu s invaliditetom, te time onemogućava njenu samostalnost.

Ispitanica je naučena da sve drugi obavljaju poslove vezane za nju. Tako da je ona odrasla osoba u tijelu djeteta. Mnogo toga bi mogla samostalno, samo niko nije imao vremena da se posveti njenoj samostalnosti. Mnogo toga želi i nije joj teško, kaže da joj dozvoljavaju da zalijeva cvijeće i da nahrani koze. Asistent joj nije potreban.

Prilikom korištenja javnog prevoza ispitanice procjenjuju da su nesamostalne. Naime, za ulazak/izlazak u vozila javnog prevoza i taksi ili dolazak do vozila javnog prevoza potrebna im je asistencija. Rijetke su ispitanice koje npr. voze automobil uz boksije (jedna ispitanica), a jedna ispitanica je vozila auto, koje je poplavljeno 2014. godine.

Intersekcijским pristupom uviđamo da je socioekonomski status ispitanica dodatno usložen, jer pored činjenice da se radi o ženama s invaliditetom, također, je riječ i o osobama koje imaju status raseljene osobe i/ili civilne žrtve rata i/ili žrtve ratnih tortura i/ili samohranih roditelja, te da žive u zajednici, vrlo često, sa partnerom koji je osoba s invaliditetom ili sa roditeljima svojim ili muževljevim koji zahtijevaju stalnu njegu.

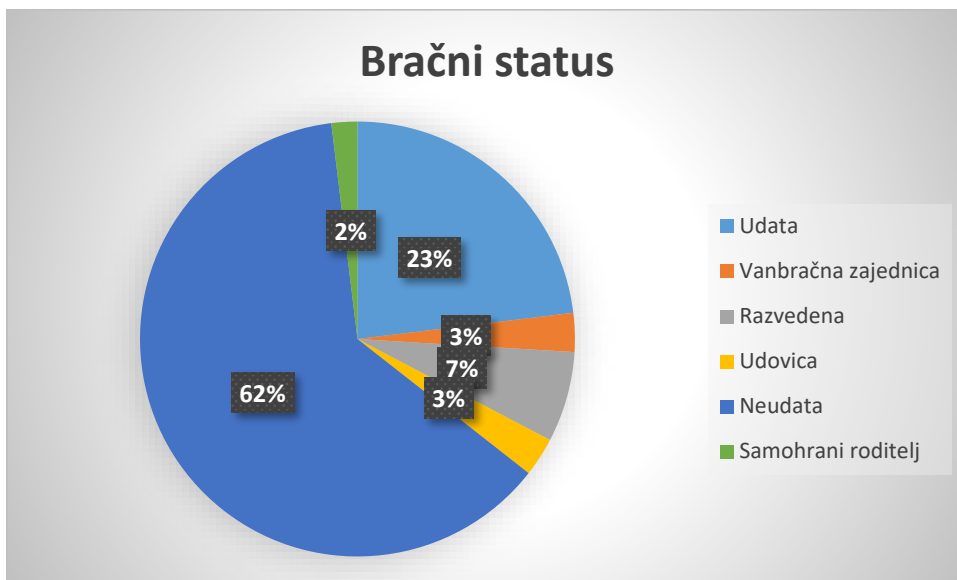
b) Porodična interakcija i uključenost u društvenu zajednicu

Ispitivanjem bračnog statusa utvrđeno je da je 65 ispitanica (63,10%) neudate, 24 ispitanice (23,30%) su udate, 7 ispitanica (6,79%) je razvedeno. Udovica je 3 (2,91%). U vanbračnoj zajednici su 2 ispitanice (1,94%), dok su 2 ispitanice (1,94%) samohrane roditeljke.

Bračno stanje	Broj ispitanica	%
Neudate	65	63,10
Udate	24	23,30
Razvedene	7	6,79
Udovice	3	2,91
Vanbračna zajednica	2	1,94
Samohrane roditeljke	2	1,94

Grafikon 10.

Grafikon 10. je u obliku pite, koja sadrži šest dijelova i predstavlja bračni status ispitanica procentualno u ukupnom uzorku. Svijetloplava boja predstavlja zastupljenost udatih ispitanica, narandžasta boja predstavlja zastupljenost ispitanica koje žive u vanbračnoj zajednici, siva boja zastupljenost ispitanica koje su razvedene, žuta boja zastupljenost ispitanica koje su udovice, tamnoplava boja zastupljenost neudatih ispitanica i zelena boja zastupljenost ispitanica samohranih roditeljki.

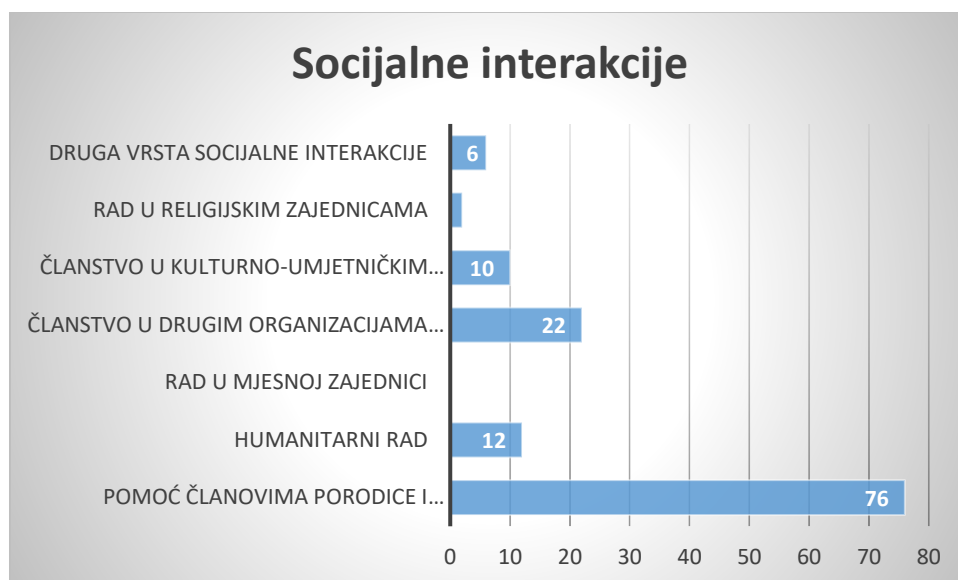

Kada su u pitanju socijalne interakcije, najfrekventnija interakcija žena s invaliditetom je sa članovima porodice i prijateljima, što je razumljivo imajući u vidu prethodne pokazatelje.

Grafikon 11.

Grafikon 11. je u obliku dijagrama sa vodoravnim redovima plave boje i predstavlja procent vrsta socijalnih interakcija ispitanica u ukupnom uzorku. Redovi su različite veličine, u zavisnosti od ukupnog broja ispitanica prema sljedećem rasporedu redova: druge vrste socijalne

interakcije, rad u religijskim zajednicama, članstvo u kulturno-umjetničkim društvima, članstvo u drugim organizacijama civilnog društva, rad u mjesnoj zajednici, humanitarni rad i pomoć članovima porodice i prijateljima.

Vrsta socijalne interakcije	Broj ispitanica	%
Pomoć članovima porodice i prijateljima	76	73,78
Humanitarni rad	12	11,65
Rad u mjesnoj zajednici	10	9,70
Članstvo u drugim organizacijama civilnog društva	22	21,35
Članstvo u kulturno-umjetničkim društvima i/ili sportska udruženja	10	9,70
Rad u religijskim zajednicama	2	1,94
Druga vrsta socijalne interakcije	6	5,82

Ispitanica ne poznaje nijednu ženu s invaliditetom, jer se sa svojim okruženjem ne druži zbog nepristupačnosti svog stanu. Izlazi samo do posla i nazad. Jedino društvo su joj kćerke i njene prijateljice koje dolaze često i njoj to prija.

Ispitanice procjenjuju da su se prijatelji od njih vremenom udaljili (Ispitanica procjenjuje da su je prijatelji postepeno “odbili nakon što se razboljela”), tako da su usmjerene na članove porodice, djecu, partnere i dr. Naime, određen broj žena s invaliditetom sebe smatra bolesnim,

jer nisu svjesne da je invaliditet stanje a ne bolest, te vremenom smanjuju svoje interakcije sa prijateljima.

Ispitanica napominje da joj je socijalna interakcija trenutno glavni prioritet i da je izuzetno motivisana za uključenje u aktivnosti projekta, te su u više navrata i ona i majka rekly: "Molimo vas da nas ne zaboravite i da nas opet pozovete i uključite u svoj rad. Njen telefon je sad zazvonio, kada ste vi zvali da pitate gdje tačno živimo, a mjesecima prije toga niko je nije pozvao na telefon".

U humanitarni rad su, većinom, uključene ispitanice koje su već članice organizacija osoba s invaliditetom ili drugih organizacija civilnih društva.

Ispitanica pomaže članovima porodice i prijateljima, pomaže ugroženim i bolesnim mještanima, učestvuje u humanitarnim akcijama i angažovana je bila u radu Humanitarnog udruženja žena XX, u mjeri koliko su to okolnosti omogućavale, s obzirom na porodičnu i zdravstvenu situaciju.

Kada su u pitanju mjesne zajednice, intervju je bio prilika da se većina učesnica upozna sa poslovima koji se obavljaju u mjesnoj zajednici ili čak informacijom gdje se nalaze prostorije mjesne zajednice. Deset ispitanica (9,70%) je navelo da poznaju rad mjesne zajednice u kojoj žive, ali su samo dvije uključene u rad mjesne zajednice.

U mjesnu zajednicu ide samo po potrebi ili kada je glasanje.

S obzirom da su organizacije osoba s invaliditetom uglavnom smještene u gradskim ili u blizini gradskih centara, ispitanice koje ne žive blizu centra su se uključivale u rad drugih organizacija civilnog društva ili pak u kulturno-umjetnička društva (npr. gluma) i sportska udruženja ako su takva postojala na područjima gdje su živjele. Rezultati ukazuju da je najčešći način uključenosti u zajednicu upravo članstvo u organizacijama civilnog društva, kako organizacijama osoba s invaliditetom, tako i organizacijama koje se bave unapređenjem zdravlja, kulturom, različitim hobijima i dr.

Određen broj ispitanica je istakao da prakticiraju religijske običaje kao što je odlazak na misu nedjeljom ili slavljenje vjerskih praznika.

c) Iskustvo žena s invaliditetom u organizacijama osoba s invaliditetom

Istraživanje je imalo za cilj utvrditi i način kako je ispitanica upoznata s organizacijom osoba s invaliditetom u čiji rad je bila uključena; koji su bili motivi za uključivanje u organizaciju osoba s invaliditetom; kojim aktivnosti u organizaciji je ispitanica prisustvovala (redovne i/ili projektne aktivnosti organizacije, rad sekcija, edukacije, kampanje i dr.); da li se organizacija osoba s invaliditetom bavila u dovoljnoj mjeri pitanjima žena s invaliditetom i stepen zadovoljstva prethodnim učešćem u organizacijama osoba s invaliditetom).

Neku vrstu iskustva u organizacijama osoba s invaliditetom ima 60 ispitanica (58,25%), nema nikakvo iskustvo 35 ispitanica (33,98%), odgovor nije dalo 8 ispitanica (7,76%), što može biti u

korelaciji sa mjestom življenja i postojanju organizacija osoba s invaliditetom, čija su sjedišta najčešće u urbanim sredinama.

Ispitanica je osnovala svoje udruženje, zajedno sa još jednom djevojkom koja ima oštećen sluh. Udruženje, kako ona kaže trenutno pauzira, jer je u međuvremenu počela raditi pa se ne može u potpunosti posvetiti radu Udruženja. Udruženje je osnovala kako bi podigla svijet o važnosti znakovnog jezika i njegovoj upotrebi kroz afirmativne i zabavne video klipove putem kojih bi „čujuća“ populacija učila osnove znakovnog jezika.

Nema iskustva, jer ne zna ni da postoje udruženja i organizacije osoba s invaliditetom. Čak ni ne razumije čime se te organizacije i udruženja bave.

Ispitanica živi u seoskoj sredini, tako da bi joj bio potreban prevoz i podrška za sve aktivnosti izvan kuće.....Porodična sredina nije bila povoljna za razvoj njenih potencijala. Niko od članova porodica nije joj predložio, ni omogućio da se uključi u neku organizaciju/udruženje za osobe s invaliditetom.

Većina ispitanica je o organizacijama osoba s invaliditetom saznala od bliskih prijatelja i srodnika.

Motivi za uključivanje bili su: druženje, materijalna i finansijska podrška, unapređenje zdravlja i dr.

Žene s invaliditetom su, uglavnom, samo formalno članice organizacija osoba s invaliditetom.

U organizacijama osoba s invaliditetom dio ispitanica je/bio je uključen na sljedeći način:

- članice organa upravlja (skupštine ili upravnog odbora)
- članice sekcija organizacije (npr. Aktiva mladih)
- obavljale administrativne poslove (4 ispitanice) .

Upoznata je sa radom organizacije, bila je 4 godine angažovana na 4 sata na administrativnim poslovima, ali zbog tehničkih barijera i prevoza nije uključena aktivno u rad organizacije.

- učestvovala u kampanjama organizacija osoba s invaliditetom
- učesnice treninga i radionica, te obuke o pravima osoba s invaliditetom na određene teme

Nadalje, od 60 ispitanica koje imaju iskustvo u radu organizacija osoba s invaliditetom, 45 (75,00%) ispitanica smatra da se organizacije osoba s invaliditetom nisu dovoljno ili uopće bavile pitanjima žena s invaliditetom, kao i ostvarivale svoju misiju, zbog čega su prestajale dolaziti u organizacije osoba s invaliditetom i samo su formalno članice organizacija osoba s invaliditetom. Organizacije osoba s invaliditetom su imale samo povremene aktivnosti ili pozivale ispitanice na događaje ili su, prema mišljenju ispitanice, imale neatraktivne ponude sadržaja ili je organizacije bila bez ikakve vizije.

Pandemija COVID-19 je dodatno smanjila aktivnosti organizacija osoba s invaliditetom, a ispitanice su smatrale da bi odlasci u organizacije dodatno ugrozili fizičko i psihičko stanje ispitanica.

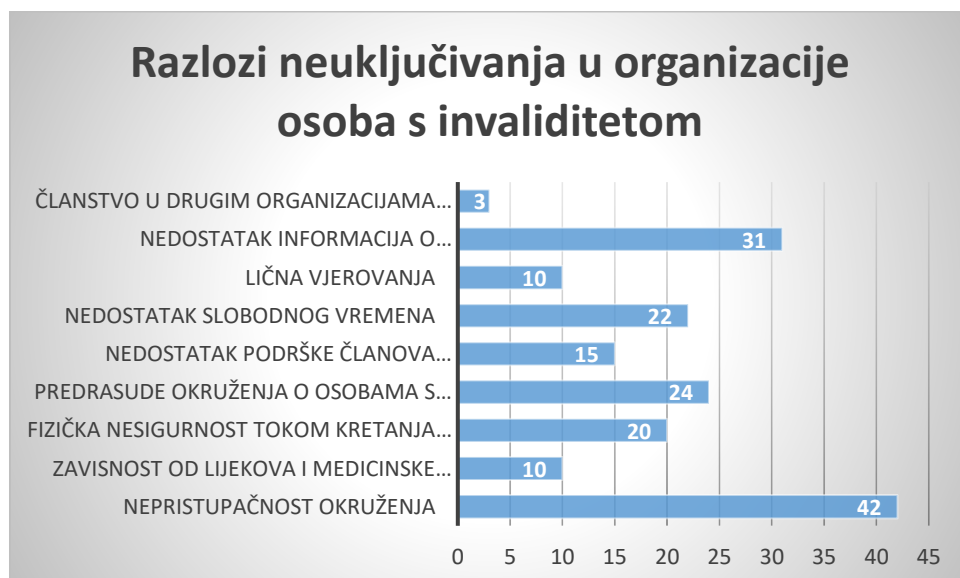
Ispitanica je od avgusta ove godine učlanjena u Udruženje žena s invaliditetom XX, ali spominje samo jedan odlazak na sastanak, jer je bio period epidemije i nije bilo mnogo aktivnosti.

d) Razlozi neuključivanja u organizacije osoba s invaliditetom

Rezultati istraživanja pokazuju da su razlozi zbog čega se žene s invaliditetom ne uključuju u rad organizacija s invaliditetom sljedeći:

Grafikon 12.

Grafikon 12. je u obliku dijagrama sa vodoravnim redovima plave boje i predstavlja razloge neuključivanja ispitanica u organizacije osoba sa invaliditetom u ukupnom uzorku. Redovi su različite veličine, u zavisnosti od ukupnog broja ispitanica prema sljedećem rasporedu redova: članstvo u drugim organizacijama, nedostatak informacija o organizacijama osoba s invaliditetom u okruženju, lična vjerovanja, nedostatak slobodnog vremena, nedostatak podrške članova porodice, predrasude okruženja o osobama s invaliditetom, posebno ženama s invaliditetom, fizička nesigurnost tokom kretanja, zavisnost od lijekova i medicinske pomoći i nepristupačnost okruženja.

Razlog neuključivanja	Broj ispitanica	%
Nepristupačnost okruženja	42	40,77

Zavisnost od lijekova i medicinske pomoći	10	9,70
Fizička nesigurnost tokom kretanja (uzrokovana invaliditetom)	20	19,41
Predrasude okruženja o osobama sa invaliditetom, posebno ženama sa invaliditetom	24	23,30
Nedostatak podrške članova domaćinstva	15	14,56
Nedostatak slobodnog vremena	22	21,35
Lična vjerovanja	10	9,70
Nedostatak informacija o organizacijama sa invaliditetom u okruženju	31	30,09
Članstvo u drugim organizacijama koje su zadovoljavale potrebe i interese ispitanice	3	2,91

Ispitanica smatra da nema razloga odlaziti češće u udruženje. Ono što je vidjela nije pobudilo u njoj interes da se više aktivira. Nema aktivnosti koje bi nju zanimale. Zapravo nije nikad ni pozvana na određena dešavanja u udruženju.

Jednom godišnje dođem, odnosno pošaljem nekoga da plati članarinu. Ni iz Udruženja nema nekog pretjeranog interesa da pitaju zbog čega neko nije aktivan.

Međutim, to nije glavni razlog njenog neuključivanja u rad Udruženja već način rada i određeni ljudi koji vode politiku rada udruženja. Dok su ti ljudi na vodećim mjestima u udruženju ne želi biti dio udruženja. Sadašnji ljudi koji vode Udruženja, ništa ne rade na poboljšanju pitanja i prava članstva za kvalitetno obrazovanje, uključivanja u društvu, ne organizuju edukacije i radionice gdje će biti uključeni mladi, u stvari ne rade ništa na poboljšanju položaja svojih članova mada su i sami osobe koje pripadaju toj grupaciji.

Ispitanice su u najvećem broju (42 odgovora - 40,77%) navele da je **nepristupačnost okruženja i prevoz** ključni razlog zbog čega se ne uključuju aktivno u rad organizacija osoba s invaliditetom i u društvo općenito ili pak, kako se može utvrditi iz dodatnih pojašnjenja, razlog zašto nakon učlanjenja ili učešća u sadržajima koje organizuju organizacije osoba s invaliditetom odustaju od ponovnih odlazaka u prostorije organizacija ili prostore koje koriste navedene organizacije za svoje aktivnosti (npr. edukacije).

Nedostatak informacija o organizacijama osoba s invaliditetom u okruženju je sljedeći najbrojniji razlog (31 odgovor - 30,09%). Već je navedeno da su se ispitanice uključivale u organizacije osoba s invaliditetom najčešće preporukom druge, bliske osobe (prijatelja ili srodnika), što se može dovesti u korelaciju sa podatkom da najveći broj ispitanica ne poznaje

druge osobe s invaliditetom, osim onih koje su, eventualno, upoznale prilikom odlaska u organizacije s invaliditetom.

Ispitanica ističe da živi na selu koje je nepristupačno i udaljeno 25 kilometara od XX, da je zaposlena i da nema nekih informacija o radu udruženja/organizacija.

Nema informacije o tome šta je zaista svrha postojanja Udruženja. Njen motiv da se učlani bio je da se druži sa ostalima koji se susreću sa istim izazovima, ali nažalost nije uspjela u tom naumu.

Ispitaničina majka sada otvoreno priča o tome da ipak smatra da je pogriješila što XX nije učlanila niti u jedno udruženje. Kaže da joj nikada niko nije skrenuo pažnju na to, da čak ne zna ni koja je uloga udruženja. Majka je po svojoj izjavi dugo negirala mogućnost da XX ima neku tegobu, vjerovatno je to razlog neuključivanja. Tek sada majka planira da pokrene to pitanje i da XX stanje dobije ime, kao i da je učlani u Udruženje XX.

Ispitanice, uglavnom, posjeduju informatičku opremu i koriste društvene mreže i prije uključanja u rad organizacija osoba s invaliditetom su pretraživale u koju organizaciju se mogu uključiti, shodno vrsti svog invaliditeta. Kako takve organizacije nisu dostupne u lokalnim sredinama, priključivale su se drugim organizacijama osoba s invaliditetom, smatrajući da će tako biti u prilici da komuniciraju sa „sebi sličnim“, jer upravo **predrasude okruženja o osobama s invaliditetom, posebno ženama s invaliditetom** (24 odgovora - 23,30%) su treći najbrojniji razlog neuključivanja u rad organizacija. U svakodnevnoj borbi sa predrasadama okruženja, **fizičkoj nesigurnosti** (20 odgovora - 19,41%), **nedostatku slobodnog vremena** (22 odgovora - 21,35%) i **nedostatku podrške članova porodice** (15 odgovora - 14,56%), te **zavisnosti od lijekova i medicinske pomoći** (10 odgovora - 9,70%) postajale su pasivne.

...ne želeći dodatno da opterećuju članove porodice i da uzimaju njihovo slobodno vrijeme.

Ističe da nije aktivna u lokalnoj zajednici i najveći dio vremena provodi u stanu sa roditeljima. Također, ističe da nema nekih dešavanja u gradu XX, gdje bi se mogla uključiti. Član je Organizacije koja okuplja slijepa i slabovide, ali kancelarija Organizacije nije aktivna i ne radi svaki dan, već samo po potrebi.

Ispitanica ističe predrasude okruženja i porodice, kada je riječ o ženama s invaliditetom i njihovo aktivno učešće u organizacijama osoba s invaliditetom i zajednici, pošto živi u manjoj sredini, te nedostatak podrške kada je riječ o ženama s invaliditetom, problem nedostatak personalne asistencije, problem prevoza za odlazak u druga mjesta, kao i nepristupačnost okruženja.

U sredini gdje je živjela bilo je luksuz raditi i ići negdje što ne donosi novac. Nisu je ni članovi domaćinstva podržavali u aktivizmu. Uvijek je falilo vremena. „Ili sam kopala ili sam kuhala“.

Više voli društvo odraslih, jer je djeca zadirkuju (sporo govori).

Koristi redovnu terapiju i navodi da je u toku školovanja doživljavala izazivanja od strane druge djece te je to doprinijelo kasnijem isključivanju i odbacivanju iz društva.

Lična vjerovanja da im organizacije osoba s invaliditetom nemaju šta ponuditi, da im ne mogu pružiti finansijsku podršku ili su ponuđeni sadržaji neatraktivni za ispitanice (10 odgovora - 9,70%) su, također, jedan od razloga pasivnosti ispitanica.

Bila je prisutna na okruglim stolovima. Nije zadovoljna radom udruženja, nisu joj ponuđene aktivnosti koje bi je zanimale. U nekoliko udruženja se pokušala uključiti, ali se nije osjećala dobro, jer joj ne priđu individualno. Iskazuje veliku potrebu da je neko nauči komunikaciji jer ima strah kada treba govorit među većem broju ljudi. To je blokira i čini nervoznom.

Ostali razlozi neuključivanja u organizacije osoba s invaliditetom:

- briga o starim i bolesnim roditeljima
- nedostatak podrške porodice
- prezaštićenost od strane članova porodice
- zavisnost od drugih (asistencija)
- različiti pristupi ostvarivanju prava osoba s invaliditetom
- muž ne dozvoljava da se dodatno angažuje
- nije bilo finansijske koristi
- bila maloljetna osoba
- ne želi biti član organizacije osoba s invaliditetom samo formalno
- nepostojanje organizacije osoba s invaliditetom u mjestu stanovanja.

Tokom intervjuisanja jedna od ispitanica je ispričala kako, uprkos brojnim poteškoćama, nije odustajala od uključivanja u organizacije osoba s invaliditetom.

Ispitanica je prije polaska u osnovnu školu bila članica udruženja XX ali navodi, (majka potvrđuje), da joj nikad nije pošlo za rukom da se uklopi u njihov način rada niti da sa ostalim članovima razvije bliske odnose. Nakon završetka osnovne škole, po preporuci, se opet priključuje istom udruženju, ali kaže da je i tada "osjećala strah od njihovog ponašanja kada je u njihovoj blizini, plakala i tresla se". (Članovi spomenutog udruženja su pretežno osobe sa višestrukim fizičkim i intelektualnim poteškoćama). Poslije dva mjeseca pokušaja da se privikne na boravak u tom udruženju, rečeno joj je da je najbolje da prestane dolaziti. Majka smatra da nisu imali dovoljan nivo razumijevanja ili znanja za adekvatan pristup njenom invaliditetu i stanju. Nakon završetka osnovne škole po preporuci se priključuje udruženju XX, ali im je rečeno da oni nemaju program koji bi njoj bio zanimljiv. Također, uključena je u aktivnosti udruženja XX gdje se bavi kreativnim radom, nakon čega učestvuje i u prodajnoj izložbi napravljenih proizvoda, koja se održava jednom mjesečno u prostorijama Tržnog centra XX. Skupa s majkom bila uključena u aktivnosti udruženja XX, koje je imalo za cilj stvaranje većeg stepena samostalnosti kako djece, tako i roditelja, te im je objema ponuđena i neka vrsta radnog angažmana, ispitanici da pomaže u posluživanju kafe i sokova, te uređenju stolova, a majci da bude higijeničarka, međutim, iz neutvrđenih razloga udruženje je odjednom prestalo sa radom. Ispitanica navodi da generalno sa dosadašnjim iskustvima u spomenutim udruženjima nije naročito zadovoljna i da se nisu u dovoljnoj mjeri bavili pitanjima žena s invaliditetom.

e) Motivirajući faktori za učešće u organizacijama osoba s invaliditetom

Istraživanje je obuhvatilo ispitivanje zainteresovanosti za učešće u organizacijama osoba s invaliditetom; uslove koji trebaju biti ispunjeni da bi se žene s invaliditetom uključile u organizacije osoba s invaliditetom.

Izuzev jedne učesnice koja je odustala od intervjua, zbog nespremnosti da se suoči sa svojim invaliditetom i jedne učesnice kojoj je motivacija za intervju bila isključivo finansijske prirode.

Ja bih išla kad bi mi nešto dali. Džaba nigdje ne bi radila. Bolje mi je u bašti. Barem će mi narasti povrće, pa ću ručak napraviti. Ja mislim da se sve radi u tim organizacijama samo za malu djecu i za školsku djecu“.

Ostala 101 ispitanica (98,05%) je iskazala načelnu zainteresovanost za učešće u organizacijama osoba s invaliditetom, odnosno učešće u projektu. Određen broj se ogradio da možda zbog obaveza u kući i prema porodici, kao i zbog zdravstvenih problema možda ipak ne budu u mogućnosti da se aktiviraju u organizacijama osoba s invaliditetom.

Najčešći uslovi koji trebaju biti ispunjeni da bi se žene s invaliditetom uključile u organizacije osoba s invaliditetom su obezbjeđenje **prevoza i asistencije**.

Skoro sve ispitanice se služe telefonom, posjeduju neku vrstu kompjutera 82 ispitanica (79,61%), te 79 ispitanica (76,69%) koristi društvene mreže ili online platforme. Dakle, posjedovanje ovih vještina je dobar preduslov za učešće u radu organizacija osoba s invaliditetom u slučajevima kao što je npr. pandemija virusa COVID-19.

Ispitanici bi prijalo učešće u organizacijama osoba s invaliditetom, a da bi se to ostvarilo, potreban joj je prevoz i povremeno, personalni asistent. Ona koristi telefon, nema kompjuter, a od društvenih mreža koristi FB. Ispitanica želi da se druži, upozna slične osobe, majka joj je imala nekoliko operacija i povremeno dolazi iz Austrije. Ispitanica želi da se edukuje, psihološki osnažuje, učestvuje u rekreativno-terapeutskim aktivnostima, uči informatiku i ostale vještine, a zbog lošeg rada štitne i povećane težine, neophodno joj je više kretanja i aktivnosti. Zainteresovana je za mentorstvo i zagovaranje za prava i promociju osoba s invaliditetom, za ekonomsko osnaživanje žena, zdravstvenu zaštitu, neformalno obrazovanje, voljela bi da neko posjećuje osobe s invaliditetom sa uslugama poput frizerskih, terapeutskih, fizijatrijskih i slično.

Dobro se služi telefonom, ima mobilni aparat, internet i Viber dok je u kućnom okruženju, ima laptop, koristi društvene mreže i online platforme, ali bi joj trebalo dodatno informisanje i smjernice u slučaju korištenja online platformi. Znanja koja želi da unaprijedi su iz oblasti ostvarivanja prava žena s invaliditetom, njegovatelja članova porodice i ostvarivanja i zaštite prava osoba s invaliditetom.

Ispitanica smatra da bi se mogla aktivirati, preko interneta je saznala za projekt i javila se, dugo traži posao i zainteresovana je za ekonomsko osnaživanje žena s invaliditetom, za osiguranje usluga zdravstvene zaštite ženama s invaliditetom, za pružanje usluga zaštite od nasilja nad osobama s invaliditetom, za edukacije stranih jezika, informatike i neformalno obrazovanje,

mentorstvo, da se druži i osnaži. Ima telefon, Viber, Instagram, FB i povremeno internet, nema kompjuter, potrebna joj je podrška za prevoz prilikom odlaska na aktivnosti i edukacije.

Znanja i vještine koje žene s invaliditetom žele da unaprijede uključanjem u organizacije osoba s invaliditetom se odnose najviše na **strane jezike, rad na računaru, kulinarske vještine i ručne radove** (izrada nakita, origami i dr.), što ukazuje da ispitanice ne poznaju misiju organizacija osoba s invaliditetom.

Sadržaji organizacije osoba s invaliditetom koji bi doprinijeli ličnom osnaživanju žene s invaliditetom se odnose na **ekonomsko osnaživanje žena s invaliditetom** (48 ispitanica – 46,60%), kako bi povećanjem svojih prihoda samostalnije zadovoljavale svoje potrebe i interese. Nadalje, ispitanice su zainteresovane za osiguranje **usluga zdravstvene zaštite ženama s invaliditetom i neformalno obrazovanje**.

Ispitanice su zainteresovane za zagovaranje i promociju prava osoba s invaliditetom - žena s invaliditetom i aktivizam (38 ispitanica – 36,89%), kao i za zastupanje za provodiva i unapređena zakonska rješenja osoba s invaliditetom.

Ispitanica želi naučiti kako pristupiti osobama s invaliditetom, želi naučiti znakovni jezik, želi učiti o potrebama osoba s invaliditetom kako bi se mogla boriti za njihova prava.

Drago joj je da je pozvana na razgovor i da se projekt počinje realizovati, želi da se aktivira u ostvarivanju prava žena i korištenju kombi-prevoza koji je obezbjeđen za osobe s invaliditetom u XX, kao i korištenju lifta prilagođenog potrebama osoba s invaliditetom pri Domu zdravlja u XX, koji je takođe ostvaren na osnovu zagovaranja OOSI i Koalicije XX.

Ispitanica je izuzetno entuzijastična kada je u pitanju projekt i njeno učešće u njemu, te kaže kako joj je velika želja da samo dobije priliku da se konkretnije angažuje u aktivnostima koje imaju za cilj poboljšanje položaja osoba s invaliditetom, a da je sasvim sigurna da bi njen doprinos bio ocijenjen kao značajan i koristan.

Pokazala je interes i želju da se više angažuje, ako su u pitanju psihološka, moralna i fizička podrška, odnosno u aktivnostima koje za cilj imaju osiguranje usluga zdravstvene zaštite žena s invaliditetom. Bitno joj je da ima asistenta kako bi došla do mjesta gdje bi se organizovale aktivnosti. Odlično se služi telefonom i kompjuterom. Voljela bi da joj se obavijesti o aktivnostima vrše telefonskim pozivom jer je to ipak živa riječ i prisniji je odnos. Nije protiv slanja mejl poziva za aktivnosti, ali kaže da zbog prirode svog posla mnogi pacijenti je meilom kontaktiraju za termine i može se desiti da ne pročita baš taj mejl koji se odnosi na aktivnosti.

Zainteresovana je za zagovaranje i promociju prava osoba s invaliditetom-žena s invaliditetom kroz neformalno obrazovanje žena s invaliditetom. „Ne može niko bolje reći od mene šta to meni treba kao slijepoj osobi, ne želim da iko u moje ime govori. Svaka čast svakome ali ja ovaj život živim.

S obzirom, da je po zanimanju veterinar i da voli raditi sa životinjama koja su odlična terapija svima, voljela bi dati doprinos da se osobe s invaliditetom educiraju koliko životinje mogu pomoći u terapiji kao i muzikoterapija.

f) Nasilje nad ženama s invaliditetom

Mada među ciljevima istraživanja nije definisano utvrđivanje postojanje nasilja nad ženama s invaliditetom tokom istraživanja nekoliko žena je otvoreno pričalo o fizičkom i psihološkom nasilju koje su iskusile. Istraživanje je otkrilo da je 6 ispitanica (5,82%) imalo iskustvo nasilja u porodici. One su uglavnom žrtve fizičkog i psihičkog nasilja svojih supružnika, drugih muških članova porodice ili muškaraca s kojima su bile u vezi. U nekim slučajevima se to nasilje dešavalo i prema drugim članovima porodice. Ovim se potvrđuje i zaključak Analize rodno zasnovanog nasilja prema osobama s invaliditetom (2019.) da su najčešći počinioci nasilja članovi porodice i osobe od kojih direktno zavisi osoba sa invaliditetom.

S obzirom na to da je živjela u lošem braku, sva joj je pažnja bila usmjerena na dijete. Navodi da je i njen sin trpio psihičko nasilje od strane oca. Prvi put je pobjegla od supruga, kada je sin bio beba, ali vratila se svom suprugu u nadi da će se promijeniti. Sada, poslije razvoda od 2018. osjeća veliko olakšanje i navodi da ima svoj mir koji joj je godinama falio.

Nadalje, opservacije ispitivača su zabilježile 8 ispitanica (7,86%) koje su tokom intervjua neverbalno tražile svojevrsnu potvrdu da su dale prihvatljiv odgovor, tražeći pogledom potvrdu najčešće majki koje su bile u pratnji.

Zaključci i preporuke

Nalazi istraživanja su predstavljeni kroz nekoliko zaključaka i preporuka, usmjerenih prema organizacijama osoba s invaliditetom, koje bi trebale podržati uključanje novih ženskih članica u svoj sastav. Preporuke mogu biti od pomoći i drugim organizacijama civilnog društva koje sprovode ili planiraju razvijanje projekata s osobama odnosno ženama s invaliditetom. Preporuke su svakako od značaja i za mentorice koje će raditi na jačanju samopouzdanja i osnaživanju žena s invaliditetom, kako bi zagovarale za pozitivne promjene u životu. Jedna od takvih promjena je prepoznavanje uključanja odnosno rada u organizacijama osoba s invaliditetom kao mogućnosti za napredovanje i zagovaranje za ostvarivanje svojih prava. Sve preporuke mentoricama su date s ciljem provođenja aktivnosti koje su usmjerene na povećanje samopoštovanja i samopouzdanja žena s invaliditetom koje će učestvovati u programu mentorske podrške.

1. Socioekonomska situacija žena s invaliditetom je složena, imajući u vidu nezaposlenost, prihode žena s invaliditetom, stepen obrazovanja, potrebe za lijekovima i medicinskom pomoći. Zaposlenje je osnova za samostalnost i samoodrživost svake osobe i za adekvatan životni standard. Zabrinjava podatak da mali broj žena s invaliditetom radi (22 ispitanice – 21,35%), jer je većina intervjuiranih u radno sposobnim godinama (93 ispitanice – 90,29%) i ima srednje obrazovanje (65 ispitanica – 63,10%). Veliki broj žena s invaliditetom živi od penzija i invalidnina čiji su iznosi niski, što onemogućava samostalan život i adekvatan životni standard. Nadalje, socioekonomski položaj je još više nepovoljan kod onih žena s invaliditetom koje imaju status raseljene osobe i/ili civilne žrtve rata i/ili žrtve ratnih tortura i/ili su samohrane roditeljke, itd.

Preporuka: Organizacije osoba s invaliditetom bi trebale, samostalno ili u saradnji sa drugim organizacijama civilnog društva ili drugim relevantnim tijelima, organizovati edukaciju o mogućnostima ekonomskog osnaživanja žena s invaliditetom. Potrebno je obezbijediti i predstaviti informacije ako bi se upoznale s uslovima, načinima i mogućnostima za pokretanje vlastitog poslovanja, poboljšanju vještina koje će omogućiti lakše zapošljavanje i koje će u konačnici doprinijeti kvaliteti i samostalnom življenju žena s invaliditetom. Na ovaj način će žene s invaliditetom unaprijediti svoju poziciju i samopouzdanje kao i razumijevanje društva koji će ih percipirati s manje predrasuda. Ekonomsko osnaživanje je najbolji način da se smanji siromaštvo i zavisnost od socijalne i pomoći drugih članova porodice.

Mentorice bi učesnicama programa mentorske podrške trebale pojasniti važnost ekonomske osnaženosti za žene s invaliditetom i omogućiti im da se upoznaju sa ženama s invaliditetom iz okruženja, koje su uspjele osigurati određen stepen finansijske neovisnosti. Zaposlene žene bi trebale biti uzori odnosno primjeri kako se zahvaljujući saznanjima i iskorištavanju prilika koje se nude u sklopu postojećih politika i aktivnosti ekonomskog osnaživanja, a koje sprovode vladine institucije i nevladine organizacije može napraviti značajna promjena u životu.

2. Usko povezano sa socioekonomskom situacijom je i kvalitetno obrazovanje žena s invaliditetom koje bi povećale njihove šanse za zapošljavanje. Određen broj ispitanica je iskazao želju da nastave obrazovanje ili završe započeto školovanje koje bi im povećalo prilike za zaposlenje. Nadalje, ispitanice su iskazale želju za različitim vidovima neformalne edukacije.

Preporuka: Organizacije osoba s invaliditetom bi trebale prikupljati i podijeliti informacije, ili uputiti žene s invaliditetom na adekvatne institucije koje bi mogle pomoći, u vezi s mogućnostima nastavka ili dodatne edukacije kako bi podržali žene s invaliditetom u njihovim nastojanjima da steknu potrebno obrazovanje. Cjeloživotno obrazovanje, profesionalno obrazovanje i rehabilitacija, odnosno adekvatnost i kvalitet obrazovanja poboljšava poziciju i konkurentnost žena s invaliditetom na tržištu rada.

Mentorice bi trebale pojasniti značaj te podržati i potaknuti učesnice programa mentorske podrške na formalno i neformalno cjeloživotno učenje.

3. Pristupačnost okoline, javnog prevoza, pristup javnim ustanovama, pristupačnost informacija i kao i pristupačnost stanovanja je osnovni uslov za inkluziju osoba s invaliditetom u sve društvene aktivnosti. Žene s invaliditetom ne učestvuju u radu organizacija osoba s invaliditetom zbog nepristupačnosti, nepostojanja ili neadekvatnog prevoza i nepostojanja personalne asistencije i servisa podrške. Zbog teške socioekonomske situacije žene nisu u mogućnosti osigurati pristupačnost svojih domova. Ako ne mogu preći prag svog doma, ako je odlazak doktoru nemoguć bez podrške dvoje-troje ljudi, onda je teško da žene s invaliditetom budu aktivno uključene u društvenu zajednicu u kojoj treba da se bore za svoja prava. Ako se imaju u vidu i predrasude okruženja o osobama s invaliditetom, posebno o ženama s invaliditetom, onda je razumljivo zašto žene s invaliditetom uglavnom žive u izolaciji u svojim domovima, okružene istim ljudima, imaju osjećaj straha i srama od reakcije društva na njihov invaliditet.

Preporuka: Organizacije osoba s invaliditetom trebaju kontinuirano zagovarati na svim relevantnim nivoima vlasti za unapređenje pristupačnosti za osobe s invaliditetom. Potrebno je vršiti pritisak na lokalne, regionalne, kantonalne, entitetske vlasti i relevantne ustanove i institucije da planiraju i alociraju budžetska sredstva za unapređenje pristupačnosti – vanjskog okruženja (spušteni trotoari, parking mjesta, zvučni semafori, taktilne vodilice itd.), osiguranje pristupačnog prevoza za osobe s invaliditetom, osiguranja pristupačnih informacija i usluga kao što su zdravstvene, te servisa podrške i personalne asistencije.

Organizacije osoba s invaliditetom trebaju zagovarati za dobijanje sredstava kojim će osigurati potrebne uslove i pristupačnost kako bi žene s invaliditetom mogle dolaziti i učestvovati u radu organizacija osoba s invaliditetom.

Nadalje, organizacije osoba s invaliditetom trebaju zagovarati da svi relevantni nivoi vlasti planiraju i alociraju budžetska sredstva za rekonstrukciju stanovanja odnosno prilagođavanje domova osoba s invaliditetom njihovim potrebama.

Organizacije bi, također, trebale zagovarati da osobe s invaliditetom budu uključene u dodjelu socijalnih stanova, koje po različitim osnovama (donatorska sredstva, budžetska sredstva) osiguravaju lokalne ili kantonalne uprave.

Kao prelazno rješenje organizacije osoba s invaliditetom trebaju raditi na namicanju sredstava za pristupačnost i razumnu prilagodbu, čime bi se obezbijedilo aktivno učešće žena s invaliditetom u aktivnostima organizacije.

Mentorice bi trebale istaći i pojasniti važnost zagovaranja za pristupačnost iz perspektive žena s invaliditetom kao dijela heterogene skupine osoba s invaliditetom zbog specifičnosti određenih potreba.

4. Žene s invaliditetom nisu dovoljno upoznate sa svojim pravima niti pravom ulogom koju organizacije osoba s invaliditetom imaju u društvu. Nadalje, organizacije osoba s invaliditetom nedovoljno i povremeno informišu žene s invaliditetom o njihovim pravima. Upravo je nedostatak i neblagovremenost informacija od institucija i ustanova (ministarstva, centri za socijalni rad, nadležne općinske/gradske službe socijalne zaštite i dr.) o pravima osoba s invaliditetom i mogućnostima ostvarenja različitih vidova socijalne zaštite jedan od razloga zašto su se žene s invaliditetom uključivale u organizacije civilnog društva.

Preporuke: Organizacije osoba s invaliditetom trebaju kontinuirano da organizuju edukaciju žene s invaliditetom o njihovim pravima, osiguranju i zaštiti prava, koristeći sva dostupna sredstva komunikacije. Na nivou koalicije organizacija osoba s invaliditetom potrebno je planirati različite vidove edukacije žena s invaliditetom, vodeći se interesima žena članica, raspoloživim resursima i mogućnostima organizacije. Edukacije o načinima zagovaranja za ostvarenje svojih prava odnosno uticanju na donosiocice i donošenje odluka bi svakako trebale biti dio programa rada organizacije osoba s invaliditetom ili koaliciji koje bi omogućile da se čuje i glas žena s invaliditetom.

5. Organizacije osoba s invaliditetom nemaju razvijene metode za privlačenje novih članova i članica u organizaciju. Nedostatak i neizvjesnost osiguranja sredstava za rad organizacija osoba s invaliditetom, također, utiče na to da organizacije nemaju redovne niti sporadične aktivnosti kojima bi privukle žene s invaliditetom. U organizacijama osoba s invaliditetom nema dovoljno aktivnosti koje se bave pitanjima od interesa žena s invaliditetom.

Preporuka: Organizacije osoba s invaliditetom trebaju raditi na unapređenju i prilagođavanju svojih strategija i pristupa kako bi privukle nove članice te nakon proširenja uspjele stvarno i zadržati članice. Od velike je važnosti predstaviti pravu ulogu organizacije osoba s invaliditetom kako bi nove članice znale ciljeve i načine za aktivno i smisleno učestvovanje u radu organizacije. Davanje prilike ženama s invaliditetom da se njihov glas čuje odnosno omogućavanje rodne ravnopravnosti poboljšava legitimnost organizacije osoba s invaliditetom. Na ovaj način će žene s invaliditetom promijeniti percepciju da organizacije osoba s invaliditetom nemaju šta da ponude, odnosno da su samo formalno članice organizacije.

Mentorice bi trebale u radu sa ženama s invaliditetom predstaviti važnosti i prednosti uključnja u organizacije osoba s invaliditetom, kao i aktivnog učešća u definisanju tema koje one prepoznaju kao važne za kvalitet svog života.

6. Organizacije osoba s invaliditetom koriste tradicionalna sredstva komuniciranja sa ženama s invaliditetom (telefonski pozivi, pisani pozivi, sastanci).

Preporuka: Organizacije osoba s invaliditetom trebaju maksimalno koristiti prednost koja proizlazi iz činjenice da se većina žena s invaliditetom u određenoj mjeri služi računarom i pametnim telefonom te koristi društvene mreže za komunikaciju i edukaciju žena s invaliditetom, posebno u vanrednim uslovima kao što je pandemija. Također, unutar koalicije bi trebalo organizovati edukacije kojima bi iskusniji i vještiji korisnici informacionih tehnologija obučili administrativno i upravljačko osoblje, a potom i ostalo članstvo, svih organizacija članica koalicije za aktivno korištenje internetskih platformi u svrhu razmjene informacija i edukacije.

Mentorice bi trebalo da ohrabre učesnice da rade na unapređenju svojih vještina korištenja informacionih tehnologija, te da međusobno učestvuju u komunikaciji na određenim mrežama i platformama.

7. Žene s invaliditetom ne znaju na koji način mogu uticati na proces donošenja odluka u zajednici, nisu upoznate sa svojim pravima i obavezama, a što bi imalo pozitivan efekat na njihove živote. Uzrok je često rodna neravnopravnost, tako da se njihov glas nigdje ne čuje.

Preporuka: Ženama s invaliditetom se mora dati prilika da se njihov glas čuje. Da bi se njihov glas čuo u organizacijama osoba s invaliditetom i društvenoj zajednici, potrebno je sistemski osigurati pristupačnost i razumnu prilagodbu, edukaciju o ljudskim pravima i potrebnu podršku kako bi istrajale u nastojanju da doprinesu promjenama. Veće uključnje žena s invaliditetom u zajednicu zahtijeva saradnju svih aktera koji se bave pitanjima osoba s invaliditetom. Organizacije osoba s invaliditetom, centri za socijalni rad, nadležne službe i ministarstva potrebno je da se uvežu i razmjenjuju podatke o ženama s invaliditetom na području lokalne zajednice, kako bi osigurali značajniju potrebnu podršku ženama s invaliditetom i kako bi one bile aktivnije uključene u zajednicu.

Mentorice bi trebale podstaći učesnice programa da zauzmu proaktivnu ulogu po pitanju svojih prava i usluga koje nude različite vladine institucije.

8. Nad ženama s invaliditetom se provode različiti oblici nasilja (fizičko, psihičko, ekonomsko). Iako tokom intervjuisanja nije bilo pitanja koja se vezuju za iskustvo nasilja, šest žena je otvoreno pričalo o nasilju koje su iskusile. Dosadašnja istraživanja pokazuju da veliki broj žena s invaliditetom nije upoznato sa zaštitom od nasilja – kome, kako, kada, itd. Nadalje, iz izjava ispitanica se može utvrditi da je jedan dio žena s invaliditetom zainteresiran da više nauči o zaštiti od nasilja.

Preporuka: Organizacije osoba s invaliditetom trebaju organizovati događaje na kojima će predstaviti i upoznati žene s invaliditetom kako da prepoznaju nasilje, da mu se suprotstave, odnosno da prijave nasilje i traže zaštitu od nasilja. Ovo je moguće osigurati kroz programe rada i projekte organizacija osoba s invaliditetom i drugih nevladinih organizacija.

Mentorice bi trebale predstaviti i povezati učesnice programa sa saradnicama iz projekta „Seksualno i rodno zasnovano nasilje nad osobama s invaliditetom“, radi moguće daljnje saradnje i učešća učesnica u aktivnostima srodnog projekta.

9. Istraživanje su proveli članovi i članice organizacija osoba s invaliditetom iz pet koalicija osoba s invaliditetom. Iako su tokom prikupljanja podataka imali različite pristupe ili ih prilagođavali ispitanicama, prikupljeni su dostatni kvantitativni i kvalitativni podaci.

Preporuka: U budućim istraživanjima treba koristiti obučene i iskusne ispitivače, proširiti kapacitet koalicije osoba s invaliditetom novim obučanim ispitivačima i uložiti dodatne napore da se ispitivanja ne vrše u okviru postojećeg članstva, nego tražiti kroz ispitivanja nove članice odnosno nove žene s invaliditetom.

Mentorice svakako trebaju prilagoditi svoj pristup prema definisanim ciljevima učesnica programa mentorske podrške i potaći one koje imaju više iskustva u organizacijama osoba s invaliditetom da podijele svoja iskustva sa ostalim učesnicama programa.

PRILOG 1:

UPITNIK

Projekt "Ovdje sam - vidljiva i ponosna" (14104) se realizuje u okviru MyRight programa zajedničkih aktivnosti u Bosni i Hercegovinu, a finansira ga Švedska agencija za međunarodnu razvojnu saradnju (SIDA), koju predstavlja Ambasada Švedske u Bosni i Hercegovini.

Sveobuhvatni cilj projekta je povećana implementacija prava žena i djevojaka s invaliditetom u Bosni i Hercegovini. Doprinos ostvarenju ovog cilja se pruža time što se projekt fokusira na veće i aktivno uključivanje žena s invaliditetom u organizacijama osoba s invaliditetom (OOSI), što je u skladu sa principima iz člana 3. i članom 29. stav (b) tačka (ii) Konvencije UN o pravima osoba s invaliditetom.

Upitnik je **okvir** za polustrukturirani intervju (razgovor) sa ženama i djevojkama s invaliditetom, kao jednom od planiranih aktivnosti u projektu. Intervju (razgovor) treba osigurati podatke o socioekonomskoj situaciji žena s invaliditetom, iskustvima i uzrocima njihove pasivnosti u vezi s organizacijama osoba s invaliditetom, odnosno društvenoj zajednici.

Prikupljeni podaci će, nakon analize, biti predstavljeni u izvještaju, koji će služiti organizacijama osoba s invaliditetom kao osnov za usklađivanje njihovih aktivnosti i pravnih akata, kako bi time doprinijeli povećanju učešća žena s invaliditetom u radu organizacija osoba s invaliditetom i zagovarali za poboljšanje stanja ljudskih prava osoba/žena s invaliditetom na području djelovanja organizacije.

1. OPĆI PODACI O ISPITIVANJU

Datum održavanja intervjuja: _____

Mjesto održavanja intervjuja: _____

2. TRENUTNO SOCIOEKONOMSKO STANJE ISPITANICE

Opservacija ispitivača (uz postavljanje pitanja u vezi sa socioekonomskim statusom).

a) *domaćinstvo* (uslovi stanovanja, prilagođenost prostora, pristupačnost okoline, članovi domaćinstva, prihodi u domaćinstvu (stalni/povremeni, dovoljni za zadovoljavanje potreba domaćinstva, stepen obrazovanja članova domaćinstva)

b) *samostalnost ispitanice* (samostalnost, pokretnost, personalna asistencija)

3. TRENUTNA PORODIČNA INTERAKCIJA I UKLJUČENOST U DRUŠTVENU ZAJEDNICU

Da li je ispitanica već razvila porodične i socijalne interakcije, odnosno da li je uključena u društvenu zajednicu. Pokazatelji mogu biti:

- Pomoć članovima porodice i prijateljima
- Humanitarni rad
- Rad u mjesnoj zajednici
- Članstvo u drugim organizacijama civilnog društva
- Članstvo u kulturno-umjetničkim društvima i/ili sportska udruženja
- Rad u religijskim zajednicama
- Druga vrsta socijalne interakcije

Prostor za bilješke:

4. ISKUSTVO U ORGANIZACIJAMA OSOBA S INVALIDITETOM

Da li ispitanica posjeduje prethodno iskustvo u organizacijama osoba s invaliditetom? DA/NE

Ako je odgovor DA, potrebno je ispitati:

- Na koji način je upoznata s organizacijom osoba s invaliditetom u čiji rad je bila uključena?
- Koji su bili motivi za uključivanje u organizaciju osoba s invaliditetom?
- Kojim aktivnostima u organizaciji je ispitanica prisustvovala (redovne i/ili projektne aktivnosti organizacije, rad sekcija, edukacije, kampanje i dr.)
- Da li se organizacija osoba s invaliditetom bavila u dovoljnoj mjeri pitanjima žena s invaliditetom?
- Stepen zadovoljstva prethodnim učešćem u organizacijama osoba s invaliditetom.

Prostor za bilješke:

5. RAZLOZI NEUKLJUČIVANJA U ORGANIZACIJE OSOBA S INVALIDITETOM

Koji su razlozi zbog kojih ispitanica nije uključena u organizacije osoba s invaliditetom;*

- a) Nepristupačnost okruženja
- b) Zavisnost od lijekova i medicinske pomoći
- c) Fizička nesigurnost
- d) Predrasude okruženja o osobama s invaliditetom, posebno ženama s invaliditetom
- e) Nedostatak podrške članova domaćinstva
- f) Nedostatak slobodnog vremena
- g) Lična vjerovanja
- h) Nedostatak informacija o organizacijama s invaliditetom u okruženju
- i) Članstvo u drugim organizacijama koje su zadovoljavale potrebe i interese ispitanice

*Moguće je odabrati više odgovora ili dodati razloge pasivnosti ispitanice i detaljnije obrazložiti izabrane odgovore.

Prostor za bilješke:

6. MOTIVACIJA ZA UČEŠĆE U ORGANIZACIJAMA OSOBA S INVALIDITETOM

Ispitati motivaciju ispitanice za učešće u organizacijama osoba s invaliditetom.

- Da li je ispitanica zainteresovana za učešće u organizacijama osoba s invaliditetom?
- Koji uslovi trebaju biti ispunjeni da bi se uključila u organizacije osoba s invaliditetom?
- Da li i koliko je potrebno prisustvo personalnog asistenta, ukoliko se ispitanica odluči da učestvuje u organizacijama osoba s invaliditetom?
- Da li se ispitanica dobro služi telefonom? Da li ispitanica posjeduje kompjuter? Da li koristi društvene mreže ili online platforme? (*Navedene informacije su potrebne u slučaju novih lockdowna*).
- Koja znanja i vještine ispitanica želi da unaprijedi uključenjem u organizacije osoba s invaliditetom?
- Kojim sadržajima organizacije osoba s invaliditetom ispitanica želi da prisustvuje (npr. edukacije.), odnosno koji sadržaji bi doprinijeli njenom ličnom osnaživanju?
- Da li je ispitanica zainteresovana za mentorstvo? (1)

- Da li je ispitanica zainteresovana za zagovaranje (2) i promociju prava osoba s invaliditetom - žena s invaliditetom i posebno kojih?
 - a) Ekonomsko osnaživanje žena s invaliditetom
 - b) Neformalno obrazovanje žena s invaliditetom (3)
 - c) Osiguranje usluga zdravstvene zaštite ženama s invaliditetom
 - d) Pružanje usluga zaštite od nasilja osobama s invaliditetom
 - e) Zastupanje za provodiva (4) i unapređena zakonska rješenja osoba s invaliditetom
 - f) Učešće u odlučivanju u društvenoj zajednici (5)

(1) **Mentorstvo** je oblik razvoja u kojem jedna žena s invaliditetom ulaže vrijeme, energiju, lično iskustvo i kompetencije, koje je stekla i ili ima u nekoj oblasti npr. u radu organizacija osoba s invaliditetom, pomažući rast i razvoj sposobnosti druge žene s invaliditetom, a što je predviđeno projektom.

(2) **Javno zagovaranje** je proces u kojem svi zainteresovani građani/žene s invaliditetom, shvataju svoja prava i moć i koriste ih kako bi uspješno i jednako učestvovali u procesu donošenja odluka na svim nivoima sa namjerom da pozitivno utiču na kvalitet života ljudi (npr. u oblasti obrazovanja, zdravstva, pristupačnosti)

(3) Npr. obrazovanje koje će žena s invaliditetom dobiti kroz ovaj projekt

(4) Aktuelni zakonski okvir je potrebno učiniti provodivim u praksi. ali i zalagati se za unapređenje postojećeg zakonskog okvira u oblasti osoba s invaliditetom

(5) Učešće na izborima, učešće u radu mjesne zajednice, lokalne zajednice, zakonodavne vlasti i dr.)

Prostor za bilješke:

7. DODATNI KOMENTAR ISPITANICE:

- Pitati sagovornicu da li poznaje neku ženu s invaliditetom iz njene okoline (npr. sela, grada, crkve, džamije i dr.) koju bi mogla preporučiti timu, kako bi i nju upoznali sa projektom i pozvali je da učestvuje u projektu.

- Evidentirati ukoliko sagovornica ima dodatno pitanje koje zahtijeva pojašnjenje ili želi podijeliti iskustvo u vezi sa razgovorom.

Prostor za bilješke:

8. PODACI O ISPITANICI

Starost: _____

Bračno stanje: _____

Djeca: DA/NE

Stepen obrazovanja: _____

Radni angažman: DA/NE

Broj telefona: _____

Kako biste opisali svoj invaliditet:

IZJAVA O SAGLASNOSTI

Ja, _____ sam saglasna da učestvujem u intervjuu (razgovoru) u okviru projekta "Ovdje sam - vidljiva i ponosna" (14104), koji se realizuje u okviru MyRight programa zajedničkih aktivnosti u Bosni i Hercegovinu, a finansira ga Švedska agencija za međunarodnu razvojnu saradnju (SIDA), koju predstavlja Ambasada Švedske u Bosni i Hercegovini i saglasna sam da se moji lični i podaci iz intervjuja obrađuju u svrhu dobivanja rezultata istraživanja.

Svrha intervjuja mi je predočena i odgovoreno na svako moje pitanje u vezi intervjuja. Nadalje, upućena sam da mogu postaviti dodatna pitanja u vezi intervjuja i odbiti dati odgovore na pitanja na koja ne znam ili ne želi dati odgovore.

Ova Izjava je sačinjena u dva primjerka, od kojih je jedan primjerak zadržao ispitivač, a drugi mi je uručen prilikom intervjuisanja.

Ispitanica (ime, prezime i potpis): _____

Mjesto i datum: _____

IZJAVA ISPITIVAČA

Ovim potvrđujem da sam _____ informisao/la o svrsi intervjuja i obradi podataka koje je ispitanica dala u okviru intervjuja u projektu „Ovdje sam - vidljiva i ponosna" (14104), koji se realizuje u okviru MyRight programa zajedničkih aktivnosti u Bosni i Hercegovinu, a finansira ga Švedska agencija za međunarodnu razvojnu saradnju (SIDA), koju predstavlja Ambasada Švedske u Bosni i Hercegovini, u kojem je pristala učestvovati davanjem svoje Izjave.

Ispitivač (ime, prezime i potpis): _____

Mjesto i datum: _____

Izjave se potpisuju nakon predavljanja ispitivača, ciljeva projekta, koristi za ispitanicu, odnosno prije početka postavljanja pitanja obuhvaćenih Upitnikom.